

HELA KEDJAN: ANSVAR FÖR MATERIAL- INKÖP TILL ANLÄGGNINGSPROJEKT

En vägledning för att ställa sociala och etiska krav vid materialinköp

FÖRORD

Bygg- och anläggningssektorn är en stor konsument av material och brukar sägas stå för nära hälften av all resursanvändning i form av material och energi. Mängderna ökar dessutom stadigt i takt med en ökande global utbyggnad av infrastruktur. Produktionen av material påverkar både miljö och människa när råvaror utvinns och bearbetas till produkter. Branschen har därför ett stort ansvar att bidra till att den negativa påverkan vid materialproduktionen blir så liten som möjligt. Vi vet idag att risker för farlig arbetsmiljö, slavliknande förhållanden och låga löner finns i all typ av produktion och alla branscher. Infrastruktur är i hög grad finansierat av våra skattemedel och det finns en uttalad politisk vilja att dessa medel ska användas på ett sätt som inte bidrar till missförhållanden i andra länder.

I anläggningsbranschen har sociala krav hittills inte varit någon stor fråga annat än i vissa specifika fall, som t.ex. för stenprodukter från Kina och FSC-märkta träprodukter. Men det finns tydliga ambitioner i branschen att arbeta mer aktivt och brett med frågan. Fokus för denna vägledning är att bidra till arbetet med hållbara leverantörskedjor i anläggningsbranschen med särskild inriktning på sociala risker, eftersom representanter har sett att behovet är större på det sociala området än för miljöområdet.

Ett viktigt steg i detta är att identifiera riskerna för att kunna prioritera sina insatser och arbeta med förbättringar. Det är också en grund för att kunna kommunicera öppet kring branschens utmaningar. I ett tidigare SBUF-finansierat projekt Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen utfördes en riskanalys av för branschen betydelsefulla material med avseende på miljömässiga och sociala risker. Slutsatserna från riskanalysen var att riskerna inom området sociala aspekter är starkt förknippade med tillverkningsort, men risker finns även i länder där riskerna generellt bedöms låga, t ex för svensk produktion. Den generella riskbilden ser olika ut för de kartlagda materialen men ofta finns de allvarligaste riskerna för både miljö och mänskliga rättigheter långt från avtalspart och vid utvinning av råvara. Komplexa leverantörskedjor och okänt ursprung försvårar identifiering och hantering av risker. Riskanalysen blev starten till denna vägledning, eftersom ett branschgemensamt arbetssätt och miniminivå för arbetet efterfrågades.

Vägledningens innehåll och ambitionsnivå baseras på synpunkter som fördes fram vid en kick-off i projektets start samt en omvärldsanalys. Både beställare, entreprenörer, leverantörer, konsulter och myndigheter har bidragit med sina olika erfarenheter och infallsvinklar under projektets gång. Denna vägledning fokuserar på riskminimering genom tydliga krav, uppföljning och konsekvenser vid avvikelser, eftersom det är ett viktigt första steg och en gemensam miniminivå för branschens arbete. Erfarenheter från andra branscher visar att det krävs långsiktigt engagemang och samverkan med leverantörer för att lyckas åstadkomma verkliga förbättringar. Det krävs därmed mer än att ställa krav och göra revisioner för att uppnå hållbara leverantörskedjor. Det innebär att arbeta med

att aktivt stötta leverantörer i deras utveckling och att verka för ökad spårbarhet och efterlevnad ända ner till råvarukällan. Här handlar det inte minst om att utveckla sin egen organisationskultur för att ge förutsättningarna för ett sådant arbetssätt.

Vi hoppas att vägledningen ska användas flitigt och vara ett bidrag till att anläggningsbranschen utvecklas i en hållbar riktning.

INNEHÅLL

1	VÄGLEDNINGENS STRUKTUR OCH UPPLÄGG	6
1.1	AVGRÄNSNINGAR OCH DEFINITIONER.....	7
2	HELA KEDJAN: ROLLER OCH ANSVAR I ANLÄGGNINGSPROJEKT	9
3	AMBITION: HÅLLBARA LEVERANTÖRSKEDJOR I ANLÄGGNINGSBRANSCHEN	11
3.1	HÅLLBARHETSAMBITIONER FÖR ETT ANLÄGGNINGSPROJEKT	11
4	KOMPASS: RISKANALYS	15
4.1	RISKANALYS FÖR OLIKA MATERIAL OCH PRODUKTER	15
4.2	RISKANALYS AV LEVERANTÖRER	17
4.3	ANLÄGGNINGSPROJEKTETS AKTÖRER OCH DERAS ARBETE MED RISKANALYS	18
4.4	RISKHANTERING OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG	20
5	VERKTYG: STÄLL KRAV	22
5.1	ATT STÄLLA KRAV	22
6	VERKTYG: FÖLJ UPP	29
6.1	UPPFÖLJNINGSMETODER	29
7	VERKTYG: HANTERA AVVIKELSE	35
7.1	AVVIKELSERAPPORT	35
7.2	ÅTGÄRDSPLAN	36
7.3	KONSEKVENSER	36
7.4	MÅLET OM REELL FÖRBÄTTRING I LEVERANTÖRSKEDJAN ...	38
8	FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ETT LYCKAT ARBETE	40
8.1	ÖVERBLICK HELA KEDJAN	40
9	BILAGA: LISTA ÖVER VERKTYG OCH MER INFORMATION	42
9.1	VERKTYG.....	42
9.2	LÄS MER	43

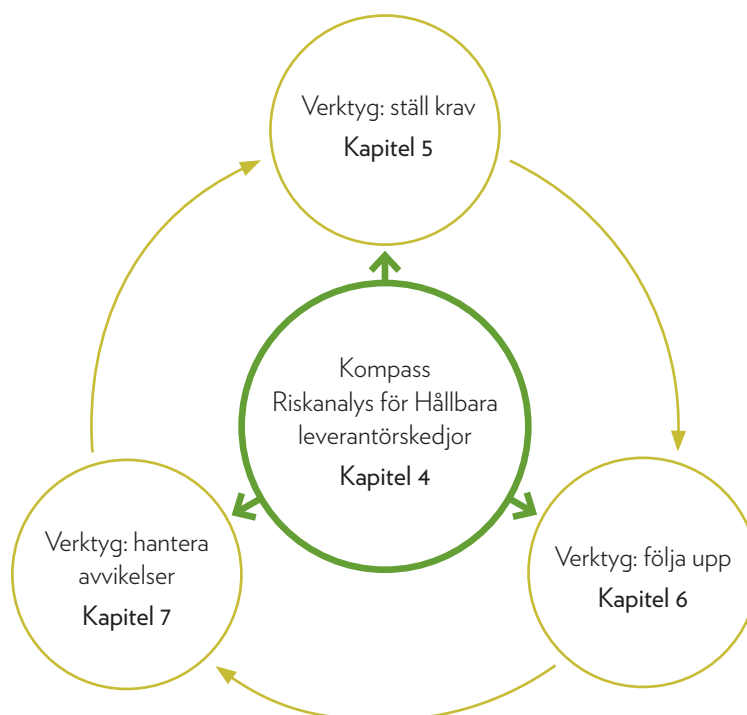
1 VÄGLEDNINGENS STRUKTUR OCH UPPLÄGG

Anläggningsbranschen saknar idag ett brett etablerat arbetssätt med sociala och etiska krav, från policynivå till inköp av material i projekt. Ambitionerna om hållbara leverantörskedjor måste införlivas i högre grad i projektens styrning, ansvarsfördelning och metoder för att få en större effekt än idag.

Denna vägledning ska vara ett stöd för:

- **Beställare** – i att skapa förståelse för hur deras ambition och målsättning för hållbara leverantörskedjor influerar hela projektet och dess leverantörsled.
- **Konsulter** – i att skapa förståelse för deras roll i arbete med hållbara leverantörskedjor och hur deras val av lösning och utformning har en påverkan.
- **Entreprenörer** – i att skapa förståelse för hur de kan leva upp till beställarnas ambitioner och efterleva kravställning för att på så sätt ha en positiv inverkan på villkor i leverantörskedjan
- **Materialleverantörer** – i att skapa förståelse för kravbild och hur denna kopplar till beställarnas ambitioner och hur viktigt materialleverantörernas arbete är för att förbättra villkoren i leverantörskedjan.

Vägledningen beskriver ett systematiskt arbete för att ställa krav på sociala och etiska aspekter för material i anläggningsprojekt. Den ger stöd under hela ked-

Figur 1. Systematiskt arbetssätt för att beakta och ta hänsyn till sociala aspekter i leverantörskedjan-

jan från en idé om ett anläggningsprojekt till genomförandet. Under vägen ges tips på fördjupning och befintliga konkreta verktyg som man kan ha nytta av i sitt arbete. De olika delarna i det systematiska arbetssättet beskrivs i de olika kapitlen i denna vägledning. Vilket kapitel som berör vilken del redovisas i Figur 1.

Återkommande i kapitelen finns:

- "VERKTYGSLÅDAN": tips om användbara verktyg
- "LÄS MER": länkar till mer utförlig information
- "Case": konkreta och korta goda exempel
- Faktarutor med sociala risker kopplade till anläggningsbranschens mest förekommande material: Betong, Stål, Asfalt, Sten, Trä och Plast.

1.1 AVGRÄNSNINGAR OCH DEFINITIONER

Med infrastruktur/anläggningsprojekt avses:

- Planering, byggande, drift, underhåll och avveckling av infrastruktur för gods- och persontransporter
- Anordningar för idrott, kommunikation, kraftförsörjning, VA och hantering av vattenflöden
- Markarbeten för utformning av offentliga platser och dylikt

Vägledningen gäller för investeringsprojekt, och inte drift och underhållsprojekt för anläggning, även om vissa delar är så generella att de även är applicerbara på denna typ av projekt.

Sociala aspekter kan också innebära krav på social hänsyn genom att främja sysselsättningsmöjligheter och att stimulera social integration när anläggningsprojekt ska genomföras. Dessa senare delar ligger utanför det som tas upp i vägledningen eftersom vägledningen behandlar materialinköp.

1.1.1 Sociala och etiska aspekter av materialproduktion

Insikt och kunskap om risker inom området mänskliga rättigheter och företags ansvar för att hantera dessa är framväxande. Ambitionerna bygger på etablerade internationella konventioner och riktlinjer där organisationer som FN och ILO spelar viktiga roller. FNs vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter har inneburit att förväntningarna på företag tydliggjorts. Där fastslås att företag har ansvar att försöka förhindra eller begränsa en negativ påverkan på mänskliga rättigheter via sina affärsförbindelser. De flesta större företag har idag en uppförandekod, som grundar sig på internationella konventioner och riktlinjer och som beskriver eget ansvar och det man förväntar sig från leverantörer och andra affärspartners.

Vägledningen tar en bred definition av vad sociala och etiska risker innebär, som bygger på FNs deklaration av mänskliga rättigheter och ILOs kärnkonventioner. Företags eller offentliga organisationers egna uppförandekoder kan ha en annan definition av sociala och etiska aspekter, men dessa internationella initiativ är generellt basen för alla uppförandekoder. Risk innebär faktisk eller potentiell risk för negativ påverkan på människan. När det i vägledningen står hållbara leverantörskedjor eller sociala och etiska aspekter är det denna breda definition som avses, enligt beskrivningen nedan.

LÄS MER:

UN Guiding Principles – Informationsmaterial som ger stöd i tolkningen av the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework. Materialet är på en övergripande nivå och redogör för staters och företags ansvar.

Påverkan på arbetare inom produktionen inklusive kontraktsarbetare

- Arbetsmiljö och arbetsvillkor
- Grundläggande arbetsrätt: Barnarbete och tvångsarbete
- Grundläggande arbetsrätt: Rätt att organisera sig och fackliga rättigheter
- Grundläggande arbetsrätt: Diskriminering och jämställdhet

Påverkan på omgivande samhälle vid produktion

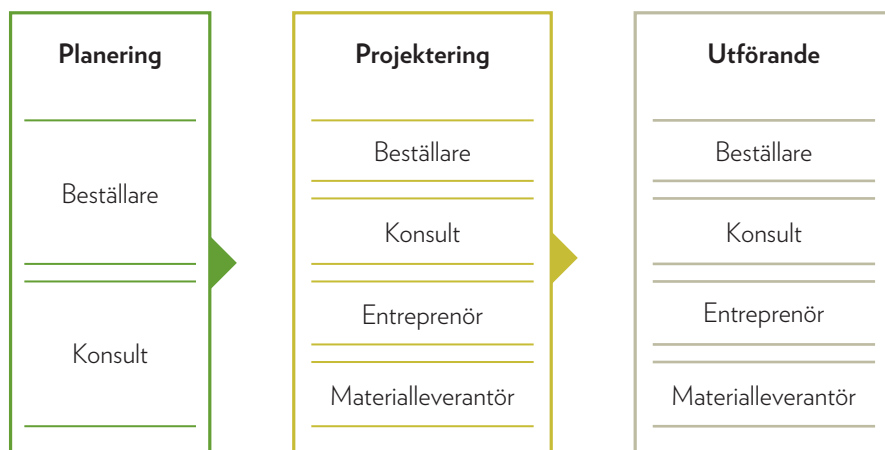
- Hälsa och säkerhet för omgivande samhällen
- Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter t.ex. rätt till adekvat levnadsstandard, vatten, mat, inbegriper t.ex. förflyttning av människor
- Civila och politiska rättigheter t.ex. rätten till liv, frihet från tortyr, mötesfrihet och att fritt uttrycka sina åsikter
- Särskilt sårbara individer och grupper t.ex. barn och ursprungsbefolkningar

Verksamhet i konfliktdrabbade eller konfliktkänsliga områden

- Geografisk plats: land och region, inklusive statens vilja och förmåga att hantera mänskliga rättigheter samt områdets nutidshistoria
- Eventuella samarbetspartners, och deras tidigare människorättshistorik

2 HELA KEDJAN: ROLLER OCH ANSVAR I ANLÄGGNINGSPROJEKT

Det råder ingen brist på vägledningar och riktlinjer för hur man kan arbeta med socialt ansvar inom sin organisation. Men hur omsätter man dessa riktlinjer till ett anläggningsprojekt som består av enskilda organisationer med enskilda arbetssätt för enskilda delar av processen; från idé till färdig anläggning? Ett anläggningsprojekt är i sig en organisation, där aktörer samverkar i olika skeden i olika storlek för att i slutändan leverera en anläggning som motsvarar de ursprungliga behoven.

Figur 2. Faser i ett anläggningsprojekt och involverade aktörer

Dessa förutsättningar gör att det är extra viktigt med en gemensam målbild för hur branschen ska arbeta med hållbara leverantörskedjor, då enskilda intressen hos respektive organisation ska komma ihop i bildandet av en projektorganisation där man verkar för mänskliga rättigheter i leverantörsledet.

Branschorganisationen Hållbar infrastruktur¹ definierar hållbar utveckling i anläggningsbranschen som:

- Att arbeta för ekologisk hållbarhet genom att i val av utformning, arbetsmetoder och material verka för minimal påverkan på naturen och dess produktionsförmåga såväl som på människans hälsa.
- Att ta ansvar för social hållbarhet både externt, genom att dels sätta användaren i fokus, dels ta hänsyn till mänskliga rättigheter och social rättvisa i

¹ Hållbar infrastruktur är ett samarbete för hållbar utveckling i anläggningsbranschen. Hållbar Infrastruktur är en del av Sweden Green Building Council och en branschgemensam part.

exempelvis sitt materialval, och internt, genom att aktivt arbeta för jämlikhet och god arbetsmiljö på sina arbetsplatser.

- Att främja ekonomisk hållbarhet genom att använda rätt resurser i rätt omfattning vid rätt tidpunkt, samt söka finansieringslösningar som medför långsiktig lönsamhet i ett vidare perspektiv än det enskilda projektets.

Som det går att utläsa ur definitionen är inte hållbar utveckling en aktörs ansvar utan att det sker i samverkan inom ramen för projektet. Hur samverkan ser ut beror av vald entreprenörsform. Det finns två huvudsakliga entreprenadformer, utförandeentreprenad och totalentreprenad, vilka främst skiljer sig åt vad gäller graden av delaktighet och risk- och ansvarsfördelning parterna emellan. Denna vägledning syftar därför till att ge stöd i arbetet med att formalisera ett arbetsätt där ansvarsfördelning hos aktörer och faser i ett anläggningsprojekt tydliggörs och att det finns en gemensam målsättning för att säkerställa hållbara leverantörskedjor från idé till färdig anläggning.

Ansaret för olika delar av processen kopplat till hållbara leverantörskedjor varierar beroende på möjlighet att påverka lösning och att göra inköp.

- Oavsett entreprenadform har beställaren ett ansvar för att upprätta ambitionsnivå, läs mer under *3.1 Hållbarhetsambitioner för ett anläggningsprojekt*.
- Konsultens och entreprenörens ansvar varierar beroende på entreprenadform. Den projekterande konsulten bör i val av lösning ta hänsyn till risker kopplade till materialvalens leverantörskedjor, läs mer under *4.3.2 Konsult*.
 - Om projektet bedrivs som en totalentreprenad behöver konsulten ha en övergripande förståelse för risker i leverantörskedjan kopplat till materialkategori för att på så sätt väga in riskerna i val av lösning.
 - Om projektet är en utförandeentreprenad behöver konsulten djupare undersöka valda materials leverantörskedjor för att kunna bedöma risker och på så sätt identifiera åtgärdsförslag.
- Entreprenörerna står för materialinköpen oavsett entreprenadform, om de inte tillhandahålls från beställaren. Att beakta risker i leverantörskedjan är därför av stor vikt vid inköp, läs mer under *5.1.3 Att ställa krav vid inköp*.
 - Om projektet är en totalentreprenad lämnar det större frihetsgrader åt entreprenören att välja material där man har kontrakt med leverantörer som har ett systematiskt arbetssätt för att säkerställa mänskliga rättigheter och på så sätt säkerställa efterlevnad av beställarens uppförandekod.
 - I utförandeentreprenader behöver entreprenören säkerställa att leverantörer av material efterlever beställarens uppförandekod.

Checklista – Roller och ansvar för ett lyckat arbete:

- ✓ Fördela ansvar och roller i projektorganisationen så att ambitioner och krav omhändertas
- ✓ Ta stöd av centrala resurser eller externa specialister för att få hjälp att förstå frågan och lägga en plan för arbetet
- ✓ Tydliggör och diskutera ansvar och tidplan vid startmötet
- ✓ Följ kontinuerligt upp arbetet med hållbara leverantörskedjor i projektorganisationen

3 AMBITION: HÅLLBARA LEVERANTÖRSKEDJOR I ANLÄGGNINGSBRANSCHEN

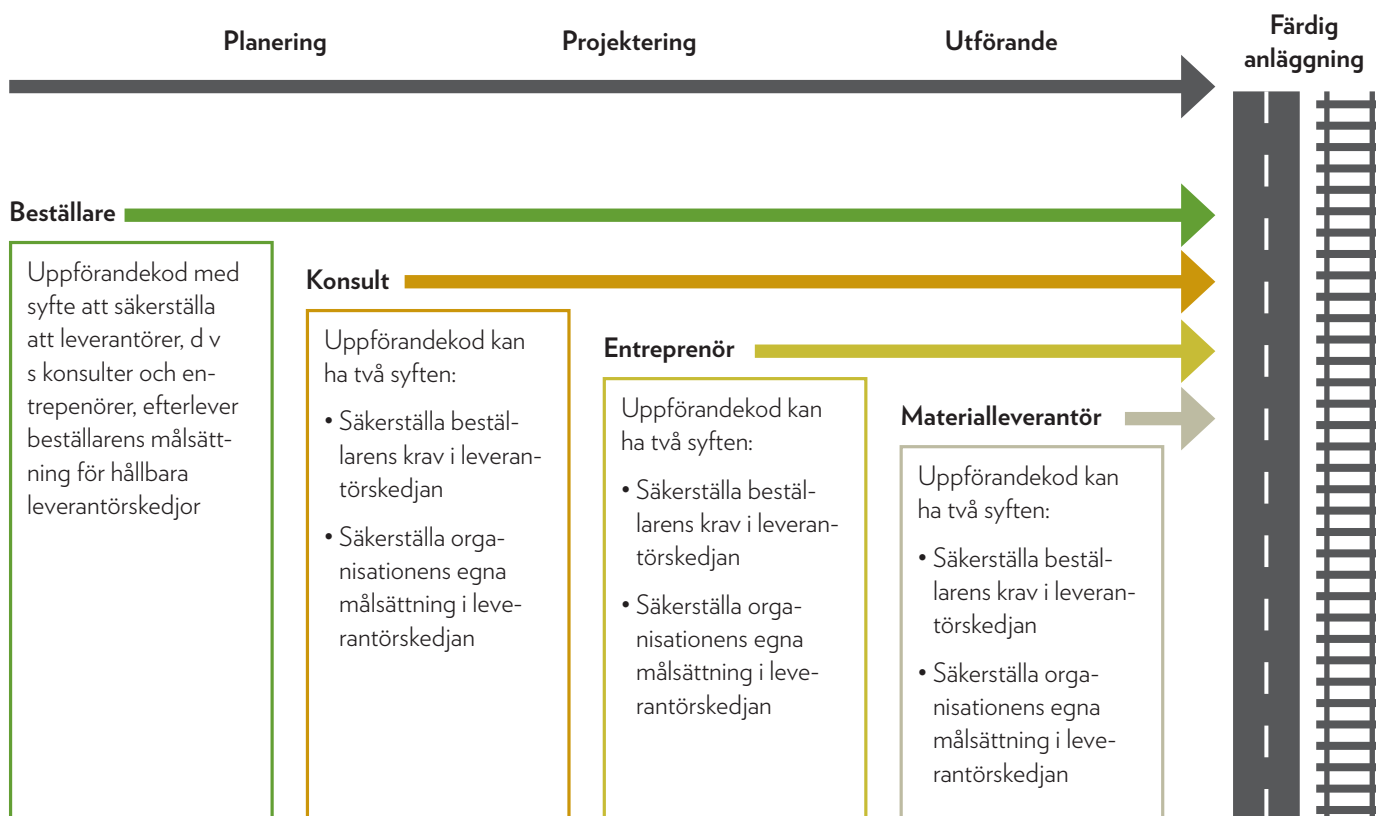
Ambitionen att bedriva en hållbar verksamhet finns hos de allra flesta företag och organisationer idag. Kunderna ställer allt tuffare hållbarhetskrav och investerare vill känna sig trygga med en god riskhantering. Högt förtroende och ett gott rykte innebär en starkare position och långsiktig lönsamhet. Ambitioner finns också att bidra till hållbarhet även utanför den egna organisationen och att försäkra sig om att leverantörsledet lever upp till vissa minimikrav. Dessa ambitioner uttrycks ofta i en uppförandekod eller hållbarhetskrav som kommuniceras till leverantörerna.

När vi väl satte igång var det var enkelt att få med sig leverantören i arbetet, de förstod att det var viktigt!

– kommentar från testprojekt

3.1 HÅLLBARHETSAMBITIONER FÖR ETT ANLÄGGNINGSPROJEKT

Ambitionsnivåerna för ett anläggningsprojekt när det gäller hållbarhetsarbetet sätts huvudsakligen av beställaren. Det är beställarens vision, målsättningar och minimikrav som styr arbetet i projektet och som sätter ramarna för vad som ska göras och de prioriteringar och val som ska göras i olika skeden av arbetet.

Figur 3. Hållbara leverantörskedjor i anläggningsprojekt

LÄS MER

HÅLLBAR INFRASTRUKTUR – Hållbar infrastruktur är ett samarbete för hållbar utveckling i anläggningsbranschen. Hållbar Infrastruktur är en del av Sweden Green Building Council och drivs av medlemmarna. Här finns information om bland annat hållbarhetsmärkningar i anläggningsbranschen, utbildningar och utvecklingsprojekt.

CEEQUAL – Certifieringssystem för anläggningsprojekt

BES 6001 – The Framework Standard for Responsible Sourcing – En brittisk standard med syftet att tredjepartcertifiera byggprodukter. Standarden tittar på organisationen, leverantörsledet och miljömässiga och sociala aspekter.

Beställarens ambitioner förs sedan vidare genom projektet med syftet att säkerställa mänskliga rättigheter i leverantörsledet, ofta genom att medverkande aktörer i sin tur ställer krav på efterlevnad av uppförandekod på sina leverantörer.

Det finns en rad olika verktyg för hållbarhetsstyrning i anläggningsprojekt. Ett av de mest använda i Sverige är CEEQUAL som kan användas för att styra hållbarhetsarbetet samt för att hållbarhetscertifiera anläggningsprojekt. CEEQUAL förekommer allt oftare som ett krav från beställare av anläggningsprojekt idag. CEEQUAL uppmuntrar till ansvarsfulla inköp hos beställare, projektörer och entreprenörer. Framförallt är det materialen betong, grus, asfalt, stål, betongprodukter och trä som är utpekade som viktiga material att ta hänsyn till. Det saknas dock närmare beskrivning av vad som räknas som ansvarsfulla materialval i den internationella manualen men i den brittiska hänvisas till BES 6001:2008 och BS 8902:2 009 Responsible sourcing sector certification schemes for construction products. Det sistnämnda är ett ramverk för branschcertifiering av byggprodukter och omfattar hantering, utveckling, innehåll och drift av certifieringssystem. Inom CEEQUAL finns även ett krav avseende inköp av trä. Kravet efterfrågar bevis för att största möjliga andel trä och träprodukter kommer från lagliga och hållbara källor (FSC-märkt eller likvärdigt) eller består av återanvänt trä. Länk:

3.1.1 Uppförandekod

En uppförandekod är ett frivilligt åtagande som kommunicerar riktlinjer för en organisations förväntningar på uppförande hos anställda, leverantörer eller affärspartners. Den är ofta utgångspunkten för ambitionerna om socialt ansvarstagande i leverantörskedjan.

Innehållet i en leverantörsriktad uppförandekod omfattar grundläggande arbetsrätt, arbetsförhållanden- och anställningsvillkor samt krav på förebyggande miljö- och arbetsmiljöarbete. Ibland ingår också affärsetik och mänskliga rättigheter ut ett samhällligt perspektiv. Aspekterna som ingår är oftast desamma, men ambitionsnivåer och sakfrågor varierar ändå beroende på vad som är mest relevant för branschen och organisationens egen ambitionsnivå. Gemensamt är att riktlinjerna utgår från ILO:s kärnkonventioner och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna som är internationellt erkända och accepterade. Se vidare i kapitel 1.1.1 Sociala och etiska aspekter av materialproduktion för vilka aspekter som ingår i vägledningens definition av hållbara leverantörskedjor.

Vägledningen utgår från att ambitioner om socialt ansvarstagande och etiska riktlinjer redan finns antagna för de projekt som ska använda denna vägledning och fokuserar på implementering av arbetet i projekten och går inte in mer på hur man arbetar med att ta fram en uppförandekod.

När det gäller uppförandekoder inom anläggningsbranschen så har beställare som Trafikverket, kommuner och myndigheter egna uppförandekoder för sina verksamheter. Ibland ligger sociala krav och hänsyn med standardmässigt som villkor i en upphandling och ibland finns de inkluderade för inköpskategorier som man vet har hög risk för avsteg. Även privata beställare av infrastrukturprojekt har för det mesta antagit uppförandekoder.

Trafikverket har en uppförandekod för sin egen verksamhet som omfattar affärsetik, resor, representation, mångfald och anti-diskriminering och miljö.

Utöver detta ställer de även sociala och etiska krav på huvudleverantörer i sina kontrakt som ska efterlevas i alla led:

- Betalda skatter och sociala avgifter
- Minimilön/-villkor vid utförande av uppdrag i Sverige i nivå med svenska kollektivavtal beträffande arbetstid, lön och semester
- ILO-konventioner i hela leverantörskedjan
- Antidiskriminering
- Uppförandekod

3.1.2 Transparens och spårbarhet

För material och råvaror finns det ofta specifika risker i tillverkningsledet, och vanligt är att de finns många led bort från slutanvändaren. Det föranleder utvecklingen av standarder och certifieringar för att kunna spåra ursprunget och säkerställa en hållbar och laglig produktion. Exempel på detta är FSC-märkning för trä och träbaserade produkter eller RSPO-certifierad palmolja. De sociala och etiska riktlinjer inbyggda i certifieringssystem eller standarder är ofta mer detaljerade än kraven som finns i en uppförandekod. De är också specifikt framtagna för den produktion som de gäller och underlättar därför för inköpare att kommunicera och säkerställa att specifika krav efterlevs.

VERKTYGSLÅDAN

CSR KOMPASSEN drivs av Upphandlingsmyndigheten och här finns verktyg, råd och tips för både privat och offentlig verksamhets arbete med socialt ansvarstagande i leverantörskedjan samlat. Det går att läsa om hur man fastställer sin ambitionsnivå och hur man utarbetar en uppförandekod. CSR-kompassen har dock funnits ett tag och det pågår ett arbete med att se över innehållet och flytta över relevant information till Upphandlingsmyndighetens hemsida. Exakt var det kommer hamna är i dagsläget inte klart.

4 KOMPASS: RISKANALYS

Själva kärnan i arbetet med hållbara leverantörskedjor är att känna till vilka risker som finns. Utan kännedom och förståelse för riskerna finns ingen möjlighet att varken arbeta med förebyggande riskhantering eller att ställa relevanta krav och följa upp.

Definitionen av ”risk” inom sammanhanget hållbara leverantörskedjor baseras på de internationellt erkända principerna i FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. Det är risken för **negativ påverkan på människa eller miljö** som ska vara i fokus, och inte den affärsmässiga risken för företaget.

I denna vägledning används riskanalys som ett verktyg för att kartlägga sociala risker kopplat till aktuellt anläggningsprojekt. Riskanalysen är ett ständigt pågående arbete, som rutinmässigt bör vara kopplat till inköpsarbetet på en strategisk och operativ nivå. Det är därmed inget man gör en gång och slutför, utan man bör uppdatera sin bedömning regelbundet eller när ny information kommer till kännedom.

En riskanalys kan göras på olika sätt och för olika nivåer. Denna vägledning beskriver två olika nivåer: riskanalys för **inköpskategorier**, det vill säga material och produkter, samt riskanalys på **leverantörsnivå**.

4.1 RISKANALYS FÖR OLIKA MATERIAL OCH PRODUKTER

I tidiga skeden av ett anläggningsprojekt så vet man inte vilken leverantör som kommer tillhandahålla materialet därför kan inte riskanalysen baseras på specifika leverantörskedjor. Istället bör riskanalysen kopplas till inköpskategorier, det vill säga vanligt förekommande material och produkter.

För att effektivt kunna integrera hållbarhetskrav i inköpsarbetet är det verkingsfullt att utgå från inköpskategorierna när man analyserar riskerna och bestämmer sig för hur det ska hanteras. Då handlar det om att analysera generella risker baserat på den marknad man handlar med och man måste utgå från de vanligaste leverantörsleden och tillverkningsprocesserna. Riskerna identifieras baserat på vedertagna källor och analyseras utifrån hur allvarlig och omfattande negativ påverkan som föreligger. Syftet är att dokumentera och sammanställa ett underlag för diskussion i projektgruppen om potentiella risker och möjliga åtgärder.

Inledningsvis måste de material som är vanligt förekommande i projektet identifieras. Därefter kan generella risker kopplat till dessa inköpskategorier identifieras. Riskanalysen bör omfatta risker vid råvaruutvinning, förädling och produktion av de material som bedöms förekomma i projektet. De riskfaktorer som bör ingå i analysen är de faktorer där det finns potentiella eller faktiska allvarliga risker för avvikelser från uppförandekod. Förslag på en indelning av riskfaktorer är:

- Landrisker
- Arbetsvillkor och arbetsmiljö
- Mänskliga rättigheter

Sociala risker – Stål

Riskerna för negativ påverkan på arbetare i produktionen av råvaror och stål bedöms variera från låg till höga beroende på tillverkningsort. Organisationsrätt, låga löner och långa arbetstider är exempel på generell problematik i Kina, ett av ursprungsländerna för produkter till anläggningsbranschen.

Arbetsmiljöriskerna är generellt höga både vid gruvverksamhet och i tung industriproduktion och beror av tillverkningsort.

Risken är hög för möjlig allvarlig negativ påverkan på omgivande samhälle vid utvinning av järnmalm och jungfruligt stål inom ett flertal områden. Det gäller till exempel förflyttning av människor eller tillgång till transparent information om t ex gruvavfall.

Även vid svensk utvinning av malm finns risk för negativ påverkan på mänskliga rättigheter kopplade till urbefolkningars rättigheter och förflyttning av människor.

SBUF, 2015, Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen

Konfliktmineraler – exempel på en allvarlig risk

Konfliktmineraler är mineraler som används för att finansiera krig, främst avses Kongo-Kinshasa och närliggande länder, där gerillagrupper kontrollerar gruvor. Metaller som tenn, volfram, tantal och guld, som finns i många av våra vanliga elektronikprodukter riskerar att vara brutna i dessa där arbetsförhållandena är farliga och slavliknande. Rapporter om barnarbete, miljöförstöring och brott mot mänskliga rättigheter är vanliga. I USA finns lagstiftning som kräver att börsnoterade företag ska ta reda på var mineralerna de använder i sina produkter kommer ifrån, för att undvika att gynna leverantörer som handlar med konfliktmineraler och bidra till ökad transparens i leverantörskedjan.

VERKTYGSLÅDAN – Exempel på källor för att identifiera risker

Ideella organisationer: Human Rights Watch CorpWatch, SwedWatch, DanWatch, FinnWat, Business and Human Rights Resource Centre

Landrisker: World Bank Worldwide Governance Indicator, Amnesty International Country Reports, US Department of State Country Reports

FN: Office of the High Commissioner for Human Rights website

Media: Guardian Sustainable Hub

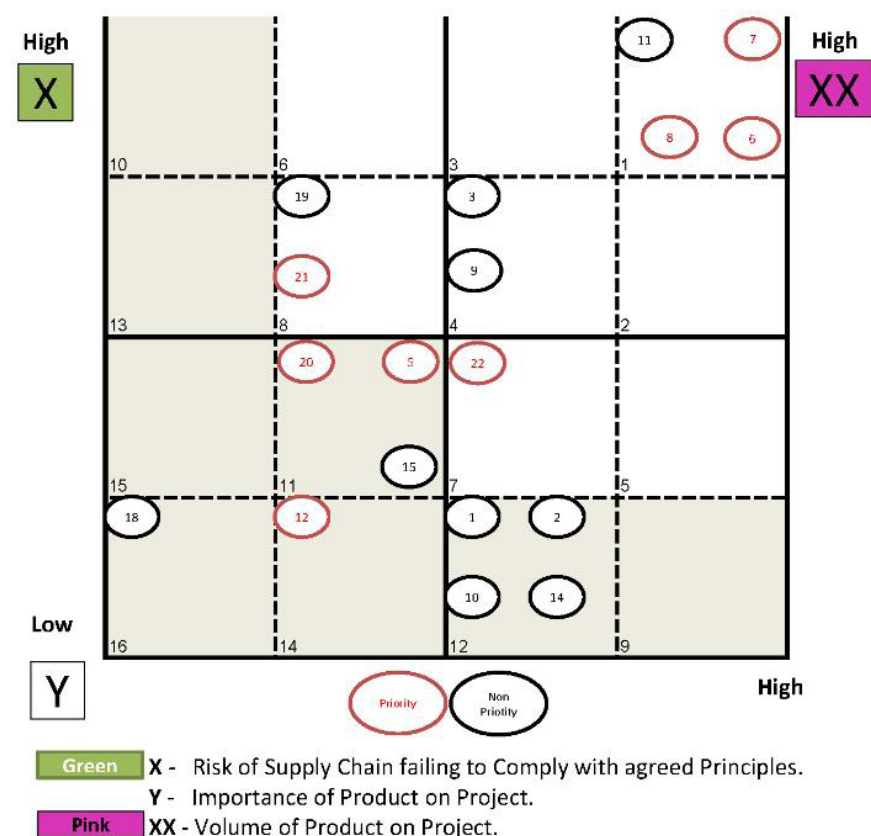
Fackliga rättigheter: International Trade Union Confederation, Union to union

Vid upprättande av riskanalys bör man därför identifiera ursprungsland och produktionsland. Risker som är kopplat till arbetsmiljö i samband med utvinning och tillverkning samt risk för brott mot mänskliga rättigheter. Analysen och bedömningen av riskerna bör utgå ifrån omfattning, om grupper med lågt inflytande påverkas (t ex barn, migrantarbetare, kvinnor) och om påverkan är svår att återställa eller gottgöra (till exempel dödsfall, kronisk hälsopåverkan, möjlighet till utbildning och försörjning).

4.1.1 Case – Crossrail och riskanalys

I järnvägsprojektet Crossrail har man arbetat med riskanalys för att öka kunskapen om det vanligt förekommande materialen och dess sociala risker. Som hjälp i riskanalysarbetet har man använt sig av Kraljics matris. Matrisen omfattar risk för avvikelser mot uppförandekod i leverantörskedjan, produktens betydelse i projektet samt volym produkt.

För sex av de material man bedömt att risker föreligger har man tagit fram informationsblad om risker och åtgärder för att begränsa dessa risker. Dessa informationsblad finns att läsa på [Crossrails hemsida](#).

Figur 4 Användning av Kraljics matris för riskbedömning av inköpskategorier i järnvägsprojektet Crossrail

#	Risk of SC Failure	Volume on Project		#	Risk of SC Failure	Volume on Project	
1	9	1	Aggregates & Fills	2	9	1	Concrete
3	2	1	Fixings & Fasteners	4	X	X	IT & Communications
5	5	1	M&E - General (Lighting / Power / Ventilation)	6	1	5	M&E - Escalators / Lifts
7	1	1	M&E - Rail Track	8	1	1	M&E - IT Comms, Signalling
9	1	2	M&E - Ticketing hall furniture	10	9	6	Plant & Transport
11	1	1	PPE	12	9	9	Finishes / Fixings - Paint / Tiles / Doors / Window
13	X	X	Pre-cast concrete	14	9	1	Re-enforcing Steel
15	12	6	Structural Steel	16	X	X	Stationery
17	12	6	Steel Piles (see above #15)	18	14	11	Temporary Accommodation
19	1	12	Timber	20	8	14	White Goods
21	3	14	Cladding - Glass / Stone / Pre-cast / Steel / Plastic	22	8	7	Flooring - Tiles / Stone / Paving
23	X	X	Pipework (Utilities)	24			
25				26			
27				28			
29				30			

Figur 5 Inköpskategorier för riskbedömning i Crossrail

4.2 RISKANALYS AV LEVERANTÖRER

I senare skede av anläggningsprojekt har man mer information om vilka leverantörer som är aktuella. Då kan riskanalysen baseras på mer specifik information om leverantörens styrning, produkt, produktionsled och ursprung.

Exempel på information som kan ligga till grund för att riskbedöma en leverantör:

- Riskanalys av inköpskategori
- Tillverkningsland
- Leverantörens underleverantörskedja
- Leverantörens certifieringar inom miljö, arbetsmiljö och socialt ansvarstagande
- Produktcertifieringar
- Resultat av sociala revisioner

Baserat på riskanalysen kan leverantören till exempel klassas som låg, medel eller hög riskleverantör. En analys av riskerna hjälper till att prioritera kravställning, vilka leverantörer som ska följas upp och vilka metoder som är bäst lämpade. (Se vidare kapitel 5 och 6).

4.2.1 Systemstöd

För att effektivt nyttja resultaten från leverantörsbedömningar och revisioner kan informationen samlas och inkluderas i olika systemstöd, till exempel som i inköpssystem. De företag som arbetat länge med hållbara leverantörskedjor har kommit långt i att integrera arbetet i sina affärsstrategier och inköpsprocesser. På de flesta företag finns idag information om olika leverantörers prestanda när det kommer till kvalitet- eller ekonomiska aspekter. Att inkludera sociala frågor i befintliga system underlättar arbetet med att få in det som en naturlig del av verksamheten. Om man lyckas arbeta in frågeställningarna i systemstöd

Sociala risker – Betong

Riskerna för negativ påverkan på arbetare i produktionen bedöms vara låga baserat på tillverkningsorter för råvara och tillverkning.

Arbetsmiljöriskerna är generellt höga vid gruvverksamhet och i tung industriproduktion.

Riskerna för allvarig negativ påverkan på omgivande samhälle vid produktion av cement och betong bedöms vara låga baserat på tillverkningsorter för råvara och tillverkning.

SBUF, 2015, Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen

på ett bra sätt kan det underlätta att göra hållbara val vid inköp. Omfattningen av innehållet kan vara allt från att det ska finnas en påskriften uppförandekod i systemet för leverantören eller en hel databas med ifyllda enkäter, revisionsrapporter och riskanalyser.

4.3 ANLÄGGNINGSPROJEKTETS AKTÖRER OCH DERAS ARBETE MED RISKANALYS

I ett anläggningsprojekt bör alla aktörer ha ett systematiskt arbetssätt för riskhantering då förutsättningar för ansvarsfulla inköp av material påverkas i flera skeden, från planering och projektering till genomförande av ett anläggningsprojekt. Metoder och roller i detta arbete kan se olika ut, och bör anpassas efter befintliga processer och resurser. Som minimum ska det finnas en metodik för riskanalys och ett uttalat ansvar för att analysera riskerna vid materialinköp. Det är grunden för att sedan kunna ta beslut om vilken typ av riskhantering som krävs och att kunna lämna över ett ansvar för denna till en annan funktion i projektet eller i nästa skede av projektet.

4.3.1 Beställare

Som tidigare nämnt är det beställarens ambitioner som sätter agendan för hur ett anläggningsprojekt arbetar med hållbara leverantörskedjor. Det görs bland annat genom att kravställa efterlevnad av uppförandekod men att endast skicka med uppförandekoden i förfrågningsunderlag är inte tillräckligt för att arbeta aktivt med riskhantering i sin leverantörskedja. Beställaren måste vara medveten om vilka risker som finns för att på bästa sätt arbeta med att hantera dessa risker och välja metod för uppföljning. Riskanalys är därför ett viktigt verktyg för beställare att påbörja arbetet med hur anläggningsprojektet ska arbeta med riskhantering.

Beställaren bör själv upprätta en generell riskanalys för sin verksamhet som byggs på med erfarenheter från genomförda projekt där mer objektspecifik data finns tillgänglig. Beställaren kan även upphandla genomförande av riskanalys i samband med konsultuppdrag för projektering som då genomförs specifik för det aktuella anläggningsprojektet. Det förekommer även anläggningsprojekt där beställaren upphandlar material, i dessa fall appliceras det arbetssätt som beskrivs under *4.3.3 Entreprenör*.

4.3.2 Konsult

Konsult i ett anläggningsprojekt bör känna till de etiska och sociala riskerna förknippade med material för att kunna anpassa materialspecifikationer i förfrågningsunderlaget så att de lever upp till beställarens krav på socialt ansvar. Projektörerna bör också vara medvetna om vilka konsekvenser olika materialval kan föra med sig så att eventuella risker kan hanteras i inköpskedet. Relevanta lagkrav ska man ha koll på och det är också bra om man känner till olika certifieringar för olika material, så att man kan föreslå relevanta åtgärder.

För oss har arbetet handlat mycket om att göra riskbedömningar som underlag för vad vi ska följa upp, det går inte att titta på allt

– kommentar från testprojekt

Några åtgärder som konsulten kan vidta är:

- Bedöma hur stora risker som finns kopplat till avvikelser från beställarens sociala och etiska krav för de material och produkter som föreskrivs, dokumentera dessa och föra specifika krav vidare i förfrågningsunderlaget
- Specificera att material från certifierade eller spårbart ursprung ska användas
- Rekommendera lämpliga standarder eller certifikat för att säkerställa efterlevnad av sociala och etiska riktlinjer beroende på de material som ska ingå i projektet
- Visa på hur en verifiering av leverantörs- och materialkraven ska ske, i form av bevis och dokument som kan begäras in

Ansvar för att identifiera risker kopplat till materialen kan ligga hos en hållbarhetsamordnare för uppdraget men alla projektörer måste ta del av resultatet för att på så sätt inarbeta åtgärder i handlingar.

4.3.3 Entreprenör

I anläggningsprojekt så står entreprenören för de flesta inköpen av material och där med riskanalys av specifika leverantörskedjor. Frågor som verksamheten bör ställa sig är till exempel:

- Vilka förändringar av våra inköp kräver kommande kundkrav och förväntningar på produkterna?
- Kommer tillgången på råvara att förändras i framtiden och vilka leverantörer ska vi välja då med avseende på pris, kvalitet, miljö och etik?
- Hur ska vi premiera våra bästa leverantörer?
- Vilka avvikelser hos en leverantör kan vi acceptera och när ska vi välja att avsluta en leverantörsrelation?
- Hur påverkar vår produktionsplanering och ledtider förhållandena hos leverantören?

För att framgångsrikt kunna agera på dessa och liknande frågeställningar krävs både kompetenser från inköp och hållbarhet samt att arbetet på strategisk och operativ nivå är integrerat.

Central inköpsfunktion

Ofta tecknas ramavtal centralt, och inte via projektorganisationen, för leverans av material till anläggningsprojekt. Då har entreprenören, eller i vissa fall beställaren, redan beslutat vilken leverantör av ett visst material som ska användas. I dessa fall ska en riskanalys och ett godkännande av en materialleverantör redan vara genomförd av den centrala inköpsfunktionen, så att projektmedarbetarna kan känna sig trygga med att materialet som levereras lever upp till beställarens krav. Projektet ska kunna få dokumenterad information om riskanalysen och leverantörens prestanda. Man bör också jämföra denna med kundens krav för att säkerställa överensstämmelse.

LÄS MER

Action Programme For Responsible Sourcing (APRES) som är ett brittiskt initiativ inom anläggningsbranschen, har tagit fram en skrift: **Guide for Responsible Sourcing som riktar sig till projektörer** (på engelska).

UN Guiding Principles – Informationsmaterial som ger stöd i tolkningen av the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework. Materialet är på en övergripande nivå och redogör för staters och företags ansvar.

Sociala risker – Asfalt

Riskerna för negativ påverkan på arbetare vid utvinning av olja bedöms vara hög och allvarlig på flera områden som hälsa och säkerhet, organisationsrätt och arbetsvillkor. Marknaden är global, leverantörsleden många och ursprunget är ofta okänt, vilket bidrar till minskad transparens och ökad risk.

Det finns risk för negativ påverkan på arbetare i raffinaderier som beror av tillverkningsland.

Riskerna för negativ påverkan på arbetare i produktionen av asfalt bedöms vara låga baserat på tillverkningsländer som identifieras i projektet.

SBUF, 2015, Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen

VERKTYGSLÅDAN

CSR Risk Check – Är ett webbaserat verktyg som har tagits fram på initiativ av den holländska regeringen för att stötta företags riskanalys-process. Genom att välja inköpskategori och land får man en kort rapport över risker i leverantörskedjan och förslag på åtgärder. Analysen bygger på underlag från nära 2000 olika källor. Kategorier som är relevanta för anläggningsbranschen är till exempel: mineraler och skrot, järn, aluminium, bränslen (olja, kol och biobränslen), plast, metallprodukter, kemiska produkter, arbetsmaskiner, transport och logistik samt arkitekturtjänster.

LÄS MER

Läs mer om riskanalys och avgränsning av arbetet med hållbara leverantörskedjor i **UN Global Compact Guide**.

Crossrail – **Ethical Sourcing of Construction Products**, beskrivning av riskanalys samt informationsblad för sex material där man identifierat risker

Riskanalys – **Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen**, SBUF. Denna rapport identifierar och analyserar riskerna för sex betydelsefulla material/produktgrupper inom anläggningsbranschen - betong, stål, asfalt, natursten, trä och plastprodukter. Branschrisiker och specifika risker kopplat till råvara, material och tillverkning av produkt lyfts fram och kan ligga till grund för prioritering av riskhantering och kravställning mot leverantörer.

Inköp i projektorganisation

I de fall där inga centrala avtal finns på plats måste riskanalys och leverantörsbedömning omhändertas av projektmedarbetarna. Det formella ansvaret att efterleva kundkrav ligger på projektledaren. Det är projektledarens ansvar att säkra resurser så att uppgiften kan genomföras. Det kan ske med stöd av centrala resurser från inköp eller från hållbarhetsspecialister. I projektet kan det operativa ansvaret ligga hos hållbarhetssamordnaren eller kvalitets- och miljöansvarig.

Eftersom tidsspannet för att göra riskanalys och leverantörsbedömning när man väl är i ett genomförandeskede är kort, bör man fastställa en modell på plats och en tidsatt plan för arbetet redan i startskedet. Efterfråga gärna stöd från specialister centralt för denna analys. Det kan vara en fördel att göra en enklare modell för riskanalysen, jämfört med det löpande arbetet som sker på central nivå, för att arbetet ska vara genomförbart.

4.4 RISKHANTERING OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Syftet med att analysera riskerna är att ha ett underlag för att kunna besluta om lämpliga åtgärder för att hantera risker för avvikelser från etiska och sociala krav. I tidigt skede kan man ta hänsyn till affärsmässiga aspekter och de resurser som projektet har till förfogande för att prioritera material, åtgärder samt de effektivaste sätten att minska riskerna i de kommande faserna av projektet.

Baserat på risker identifierade på en generell nivå för material och produkter kan projektgruppen diskutera riskerna förknippade med projektets inköp mer i detalj utifrån de aktuella produkterna och deras leverantörskedja. Det finns också anledning att diskutera och notera de affärsmässiga aspekterna när man prioriterar material och åtgärder för att hantera riskerna kopplade till inköpen. Diskussionen blir en grund för att prioritera vilka material som ska komma ifråga för åtgärder och vilka åtgärder som är mest lämpade. Även här kan affärsmässiga aspekter vägas in samt möjligheten att påverka/graden av koppling för projektet. I Tabell 1 finns ett förslag på en struktur för prioriteringen. Strukturen syftar till att ge stöd i relevanta frågeställningar och delar i leverantörskedjan som bör beaktas vid en prioritering av riskmaterial. Projektledare, hållbarhets-/miljösamordnare och inköpsfunktioner för projektet bör delta i prioriteringen, liksom centrala hållbarhetsspecialister. Det är viktigt att prioriteringen sker i ett tidigt stadie av projektet så att det finns möjlighet att påverka.

Tabell 1 Underlag för prioritering av material för riskhantering

Prioriteringsgrunder	Material/produkt råvara	Material/produkt tillverkning	Leverantör/Potentiell leverantör
Social/etisk aspekt landsrisk: Sannolika produktionsländer för aktuellt inköp			
Social/etisk aspekt: Allvarliga risker för kränkningar av mänsk- liga rättigheter finns potentiellt i leverantörskedjan			
Social/etisk aspekt: Leverantörens styrning och tidigare erfarenheter			
Social/etisk aspekt Hög risk för avvikelse finns en till tre led bort			
Affärsmässig aspekt: stor inköps- volym			
Affärsmässig aspekt: strategisk leverantör/produkt			
Affärsmässig Aspekt: varu- märkesrisk			

En plan för att ta hand om riskerna tas fram för de prioriterade materialen eller leverantörerna. Riskhanteringen kan till exempel bestå av att ställa specifika krav på leverantörerna i avtalen, begära in revisionsrapporter, arbeta med certifierade råvaror eller att välja bort vissa typer av leverantörer eller produkter helt. På lång sikt kan det handla om mer strategiska åtgärder, som att engagera sig i utvecklingen av produktstandards, stötta initiativ för hållbar produktion i länder med problem eller att innovera och välja nya typer av råvaror.

I många fall väljer inköpande organisationer också att fokusera sitt arbete till direkta leverantörer (leverantörer vars produkt eller tjänst ingår i det man levererar till kund själv), affärskritiska leverantörer eller volymmässigt betydande leverantörer.

5 VERKTYG: STÄLL KRAV

Att ställa och följa upp krav i upphandling och inköp av material är ett långsiktigt arbete som kräver engagemang och resurser. Att bara ställa krav är i sig en bra start, men krav som inte följs upp blir till slut verkningslösa och leder inte till någon förbättring. Det är därför viktigt att fundera över de krav som ställs och hur dessa ska/kan följas upp. Det måste finnas ansvariga personer hos beställare, konsult, entreprenörer och leverantörer som samarbetar för att utveckling ska ske. Det måste också finnas en plan för hur avvikelser ska hanteras och en beredskap att ta beslut i samband med detta. Mer om uppföljning och avvikelshantering i kapitel 6 och 7.

Kravställning i anläggningsbranschen avseende hållbara leverantörskedjor omfattar krav på leverantören i form av att föra vidare beställarens uppförandekod men även krav på att beakta risker för brott mot mänskliga rättigheter vid utformning av projektet samt vid materialval och inköp. Det finns idag flera exempel i anläggningsbranschen på krav gällande efterlevnad av uppförandekod. Men det saknas exempel där man krävställt beaktande av materialval baserat på risker i leverantörskedjan.

Förutsättningar för lyckat kravställningsarbete:

- ✓ Identifiera vilka krav som ni vill ställa på hållbara leverantörskedjor utifrån era förutsättningar och etiska riktlinjer som gäller för projektet
- ✓ Fundera på hur kraven ska formuleras
- ✓ Fundera på hur kraven kan verifieras
- ✓ För en dialog med era leverantörer

5.1 ATT STÄLLA KRAV

Genom att inkludera sociala krav i upphandlingar kan beställare av anläggningsprojekt bidra till att de personer som arbetar med att utföra kontrakt har sunda arbetsvillkor och en sund arbetsmiljö. Utrymmet för att ta miljöhänsyn och sociala hänsyn i samband med offentliga upphandlingar har successivt blivit allt större då hållbar utveckling genom politiska beslut har blivit ett prioriterat mål. För att ställa rätt krav är det viktigt att utgå från en riskanalys där man identifierat projektets största risker och att kravbilden motsvarar identifierade åtgärder för att hantera projektets risker kopplat till leverantörskedjan.

Efter att beställaren har satt en ambitionsnivå avseende hållbara leverantörskedjor är det upp till konsulten och entreprenören att införliva denna ambition i utformning och inköp av material. Konsulten behöver omsätta identifierade åtgärder till specifikationer i förfrågningsunderlag. Entreprenören behöver i sin tur krävställa verifikat från sina leverantörer som visar på att åtgärder inarbetats i leverantörskedjan för att hantera risken för brott mot mänskliga rättigheter.

Det är viktigt att skapa tydlighet och att ha en dialog med konsulter och entreprenör om kraven och vad som förväntas leda ofta till att resultatet blir bättre. Ett sätt för att skapa denna dialog kan vara att under ett startmöte lyfta detta område, i samband med genomgång av övriga krav och rutiner.

Vi har insett hur viktigt det är att vara tydlig som beställare. Vi måste trycka på att de mjuka aspekterna är lika viktiga som den "hårda leveransen"

– kommentar från testprojekt

5.1.1 Kravtyper i förfrågningsunderlag

Vid upphandling går det att ställa krav på olika delar i processen:

- Kvalificeringskrav - Krav på leverantören
- Teknisk specifikation - Krav på varan eller tjänsten
- Tilldelningskriterier - Kriterier för att bedöma värdet och kvaliteten på anbud
- Särskilda kontraktsvillkor

Kvalificeringskrav

Kvalificeringen utgör en lägsta nivå som leverantören ska klara av för att få delta i upphandlingen. Det handlar således inte om att utvärdera leverantören utan om att fastställa leverantörens förmåga att fullgöra ett kontrakt.

De krav som den upphandlande organisationen ställer ska ha anknytning till varan eller tjänsten som upphandlas och måste vara relevanta och proportionella för att avtalet ska kunna tilldelas, det vill säga inte ställa andra eller högre krav än vad som är nödvändigt för att uppnå syftet med kraven.

Vid kravställning är det den tekniska och yrkesmässiga förmågan att fullgöra ett kontrakt som är av störst intresse, vilket måste beaktas när man utformar krav på hållbarhet.

Teknisk specifikation

En teknisk specifikation ska antingen hänvisa till standard som framgår av LOU respektive LUF och/eller anges som prestanda- eller funktionskrav. Teknisk specifikation kan också vara krav om hur en tjänst ska utföras.

Om miljöegenskaper anges i form av prestanda- eller funktionskrav får specifikationer för olika typer av märkta varor och tjänster, t ex miljömärkning (se 9 kap. 12-15 §§ LOU respektive LUF). Några förutsättningar är dock att de är lämpliga att använda för den aktuella upphandlingen, kraven på märket bygger på vetenskapliga rön och att märkena är fritt tillgängliga för alla berörda parter.

Tilldelningskriterier

Tilldelningskriterierna ska ha anknytning till föremålet för upphandlingen, vara angivna i förfrågningsunderlaget och kontrollerbara. Tilldelningskriterier som tar sikte på ett anbuds mervärde utöver pris kan bara användas om tilldelningsgrunderna bästa förhållandet mellan ”pris och kvalitet” respektive ”kostnad” tillämpas. Viktigt att tänka igenom när upphandlingen genomförs på är hur tilldelningskriterierna viktas i utvärderingen så att de ska påverka utfallet i riktning mot den upphandlande organisationens ambitioner.

Särskilda villkor fullgörande av kontrakt

Beställaren får ställa särskilda miljömässiga, sociala och andra villkor för hur ett kontrakt ska fullgöras (tidigare ”särskilda kontraktsvillkor”). Dessa villkor är varken kvalificeringskrav, tilldelningskriterier eller tekniska specifikationer, utan utan förpliktelser som tilldelad leverantör måste acceptera och följa. Villkoren behöver alltså inte vara uppfyllda av leverantören när anbudet lämnas in.

Villkoren ska ha anknytning till kontraktsföremålet, får inte vara direkt eller

LÄS MER

Socialt ansvarsfull upphandling i EU-kommissionens skrift [Socialt ansvarsfull upphandling – En handledning till sociala hänsyn i offentlig upphandling](#). (Upphandlingsmyndigheten)

Upphandlingsmyndigheten: [Ställ miljö- och sociala krav på rätt sätt](#).

VERKTYGSLÅDAN

CSR KOMPASSEN – Här finns råd och information kring vilka sociala krav du kan ställa i en upphandling, samt hur sociala krav kan formuleras i ett förfrågningsunderlag. CSR-kompassen har dock funnits ett tag och det pågår ett arbete med att se över innehållet och flytta över relevant information till Upphandlingsmyndighetens hemsida. Exakt var det kommer hamna är i dagsläget inte klart.

Upphandlingsmyndighetens Kriteriebibliotek Wizard – Kriterierna, i form av miljökrav och sociala krav, finns för ett tiotal produktområden som omfattar 100-tals produkter. Dessa är frivilliga att använda och kraven finns i olika nivåer med tillhörande förslag på verifikat, motiv och bakgrundsinformation. Man kan välja nivå efter ambition och tillgängliga resurser.

indirekt diskriminerande i förhållande till anbudsgivare från andra länder och ska i övrigt vara proportionerliga i förhållande till det som ska uppnås.

Case – Träprodukter

I delar av Asien, Afrika och Sydamerika bedöms mer än 80 procent av allt virke som exporteras vara olagligt hanterat i någon mening. Illegal virkeshandel är även ett utbrett problem i Ryssland, Kina och Baltikum. En stor del av Sveriges och övriga Europas virkesimport kommer från dessa länder. Den europeiska timmerförordningen förbjuder handel med virke och trävaror från olaglig avverkning på EU:s inre marknad. Nedan följer ett exempel på hur de olika typerna av krav används för att säkerställa uppfyllande av timmerförordningen.

Kvalificeringskrav – Rutiner för säkerställande av ursprung

Leverantören ska ha rutiner på plats som säkerställer att trä eller träbaserade material som ingår i den offererade produkten/produkterna härstammar från legala och acceptabla källor som definierat i den tekniska specifikationen.

Uppfyllande av detta verifieras enklast vid anbud med en självdeklaration undertecknad av behörig företrädare.

Teknisk specifikation – Skogsråvarans ursprung

Råvaran i offererade produkter ska härröra från skogsbruk som uppfyller alla villkor nedan:

1. Har legal ägande/nyttjanderätt.
2. Följer nationellt och lokalt gällande lagar och bestämmelser beträffande brukande, miljö, arbete och välfärd, hälsa och säkerhet, samt andra parter nyttjanderätt.
3. Betalar relevanta skatter och avgifter som är kopplade till brukandet.
4. Följer CITES bestämmelser (gäller enbart vissa träarter, se CITES hemsida).

Förslag till verifikat är FSC eller PEFC-märkta produkter, eller likvärdigt.

Särskilda kontraktsvillkor – Åtgärder för att undvika kontroversiella källor

Leverantören ska använda sig av robusta mekanismer/system för att spåra och kontrollera råvarans ursprung och undvika att den offererade varan kan kopplas till:

1. Brott mot mänskliga rättigheter (ILO's kärnkonventioner nr: 29, 87, 98, 100, 105, 111, 138 och 182) eller att traditionella rättigheter kränks.
2. Hot mot områden med höga bevarandevärden.
3. Naturliga ekosystem som konverteras till annan markanvändning.

Förslag till verifikat är FSC eller PEFC-märkta produkter, eller likvärdigt.

5.1.2 Kravställa efterlevnad av uppförandekod

Ett sätt att säkerställa hållbara leverantörskedjor är att föra vidare den beställande organisationens uppförandekod genom att ställa krav i förfrågningsunderlaget på att leverantören ska ha rutiner för att säkerställa att tjänster och produkter levereras i enlighet med beställarens riktlinjer för socialt ansvarstagande.

Sociala risker – Trä

Riskerna för negativ påverkan på arbetare inom skogsbruk bedöms vara hög och allvarlig på flera områden som hälsa och säkerhet, organisationsrätt och arbetsvillkor. Vilka risker som är aktuella varierar med ursprungsland. Marknaden är global och ursprunget är ibland okänt, varför ursprungsmärkning av trä som inkluderar sociala aspekter minskar riskerna för arbetare i produktionen.

Riskerna för negativ påverkan på omgivande samhälle vid odling och avverkning av trä bedöms vara omfattande och allvarliga. Det omfattar ett flertal områden inom mänskliga rättigheter som förflyttning av människor för avverkning eller skogsplanteringar och urbefolkningars rättigheter. Vilka risker som aktualiseras beror på lokala förhållanden och tillverkningsland.

SBUF, 2015, Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen

de. Denna typ av krav klassificeras som särskilda kontraktsvillkor, det vill säga finns med i förfrågningsunderlaget men som anbudslämnaren verifierar först när kontrakt tilldelats.

Nedan följer exempel från två aktörer i anläggningsbranschen och hur deras upphandlingstexter är formulerade.

Case - Trafikverket

AFC.3291/AUC.3291 Minimilön för personal och grundläggande rättigheter för arbetstagare, daterad 2017-02-06

Produktion //och transport av varor//av tjänster// ska ske under sådana förhållanden som är förenliga med grundläggande rättigheter för arbetstagarna i leverantörskedjan. I de fall det är skillnad mellan nationella och internationella bestämmelser, är det högsta tillämpliga kravnivå som gäller.

Konsulten/entreprenören ska ha rutiner för att säkerställa att //varor//tjänster// har producerats //och transporterats// under förhållanden som minst är förenliga med:

- ILO:s kärnkonventioner om tvångsarbete, barnarbete, diskriminering och föreningsfrihet samt organisationsrätt (nr 29, 87, 98, 100, 105, 111, 138 och 182),
- FN:s barnkonvention artikel 32,
- den arbetsmiljölagstiftning som gäller i tillverkningslandet,
- samt den arbetsrätt, inklusive lagstiftning om minimilön, och det socialförsäkringsskydd som gäller i tillverkningslandet.

Rutinerna ska minst innehålla:

1. Vilka krav avseende grundläggande rättigheter för arbetstagare som ställs på leverantörer och samtliga underleverantörer. Dessa måste minst motsvara de krav som gäller enligt denna kod och rubrik.
2. En beskrivning av hur kontroll görs och dialog förs med leverantörer och samtliga underleverantörer.
3. Tidplan för kontroll och dialog med leverantörer och samtliga underleverantörer.
4. Hur avvikelser hanteras.

Under kontraktstiden har beställaren, självt eller av denne utsedd oberoende tredje part, rätt att kontrollera, anmält eller oanmält, konsultens uppföljning av kraven samt hur produktion //och transport av de varor som levereras//av tjänster// sker.

Om avvikelser från kraven kommer till beställarens kännedom ska konsulten, inom den tidsfrist parterna kommer överens om, vidta åtgärder till förbättringar enligt en gemensamt framtagen handlingsplan. Om åtgärder inte vidtas inom överenskommen tid har beställaren rätt att häva enligt UK § 8.

Case - Stockholms läns landsting, Trafikförvaltningen

Krav på socialt ansvar inom den egna verksamheten och i leverantörskedjan

Entreprenören ska ha goda kunskaper om och säkerställa att följande grundläggande konventioner och styrande dokument efterlevs och främjas både inom den egna verksamheten och i leverantörskedjan:

LÄS MER

Upphandlingsmyndigheten – **Legalt ursprung timmer**

Upphandlingsmyndigheten – **Tillämpningsdokument till upphandlingskriterier för skogsbruk.**

Grundläggande sociala krav

Nedan finner du en sammanställning av krav som kan vara relevanta att kravställa:

- ✓ Förbud mot tvångsarbete
 - ✓ Förbud mot barnarbete
 - ✓ Förebyggande arbete mot diskriminering
 - ✓ Föreningsfrihet
 - ✓ Arbetsmiljö
 - ✓ Anställningsvillkor
 - ✓ Miljöskydd
-

David Sjöfors

Sociala risker – Plast

Riskerna för negativ påverkan på arbetare vid utvinning av olja bedöms vara hög och allvarlig på flera områden som hälsa och säkerhet, organisationsrätt och arbetsvillkor. Marknaden är global, leverantörsleden många och ursprunget är ofta okänt, vilket bidrar till minskad transparens och ökad risk.

Det finns risk för negativ påverkan på arbetare inom tillverkningsindustrin för plastprodukter som i hög grad beror av tillverkningsland och tillverkarens eget systematiska arbete. Ursprunget har visat sig vara främst europeiskt inom ramen för projektet och därmed relativt låg risk för negativ påverkan. Risk finns ändå för undermåliga arbetsvillkor eftersom marknaden för plastprodukter är global i hög utsträckning.

Oljeutvinning för med sig allvarliga risker för omgivande samhälle till exempel föroreningar som inverkar på möjligheten att försörja sig eller påverkan på omgivande samhälle av pipelines. Även om branschen ligger långt framme i arbetet att hantera mänskliga rättigheter finns höga risker för negativ påverkan vid oljeutvinning. Utvinning av olja förekommer också i konfliktområden, vilket ökar risken för kränkningar av mänskliga rättigheter.

SBUF, 2015, Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen

- FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948).
- ILO:s åtta kärnkonventioner nr 29, 87, 98, 100, 105, 111, 138 och 182.
- FN:s barnkonvention, artikel 32.
- Den arbetsrätt, inklusive diskrimineringslagstiftning, lagstiftning om minimilön, och det socialförsäkringsskydd som gäller i tillverkningslandet eller landet där tjänsten utförs avseende tjänster.
- FN:s deklaration mot korruption.
- FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
- Trafikförvaltningens styrande dokument mot muta och annan korruption.

Entreprenören ska under avtalstiden ha en dokumenterad uppförandekod eller motsvarande för leverantörer som omfattar åtminstone efterlevnad av ovanstående grundläggande konventioner och styrande dokument.

5.1.3 Att ställa krav vid inköp

Som inköpare av material har man en stor roll i var och med vem man väljer att investera. Vid inköp är det viktigt att säkerställa att beställarens ambitioner efterlevs men också organisationens egna målsättningar. Det finns även andra vinster med att investera i en hållbar leverantörskedja, t.ex. för att hantera risken med att varumärket blir förknippat med brott mot mänskliga rättigheter i leverantörsledet.

Viktigt att tänka på vid hållbara inköp:

- Identifiera vad hållbara leverantörskedjor innebär och varför det är viktigt
- Skapa förståelse för leverantörskedjan och risker kopplade till dessa
- Ta ansvar för leverantörskedjan och ge riktlinjer, att endast delegera ansvar till underleverantörer är ofta inte tillräckligt utan att man behöver samverka
- Skapa förståelse för beställarens ambitionsnivå och projektets förutsättningar för att på så sätt prioritera åtgärder och leverera värde
- Det måste finnas flexibilitet då varje anläggningsprojekt är unikt och riskerna i leverantörskedjan varierar
- Inkludera inköp tidigt i projektet för att säkerställa kompetens avseende leverantörerna och för att risker beaktas vid inköp
- Säkerställ att krav finns med i kontraktshandlingar och vad konsekvensen är om dessa inte efterlevs så att rätt åtgärd snabbt kan identifieras

Case – Etiska krav och uppföljning av natursten

Ett av anläggningsbranschen vanligaste material där stor risker finns är sten. Göteborg, Malmö, Örebro, Lund, Stockholm och Linköping samarbetar kring etiska krav och uppföljning av natursten. Städerna har tillsammans kommit överens om gemensamma krav som används i upphandling av entreprenader med natursten.

De etiska kontraktsvillkoren för naturstensprodukter innehåller krav på all natursten som ingår i kontraktet, till exempel gatsten, kantsten, hällar av natursten, murar. För att kunna garantera spårbarhet ska entreprenören kunna säkerställa vilket stenbrott som stenen kommer ifrån och var stenen har bearbetats. De konventioner som åberopas är ILO:s kärnkonventioner samt FN:s barnkonvention och särskilda konventioner som berör arbetsmiljö. Därutöver

ska särskilda lagar för arbetsrätt och arbetsmiljö som gäller i tillverkningslandet följas.

Som entreprenör och inköpare av materialet kan man på så sätt säkerställa spårbarhet av materialet i sin leverantörskedja. Enligt kontraktskraven ska entreprenören senast två veckor före stenleverans kunna delge beställaren en inspektionsrapport för de stenläggningar som planeras kontrakteras som visar på att de uppfyller ställda krav. Det är därför viktigt att som inköpare säkerställa att leverantörerna kan fullfölja dessa krav och att det finns möjlighet att göra en inspektion på plats och vidarebefordra rapporten till beställaren.

LÄS MER

Vägledning för etiska krav och uppföljning av natursten.

VERKTYGSLÅDAN

Byggvarubedömningen (BVB) är en digital databas med fokus på miljöbedömning av byggprodukter med avseende på kemiskt innehåll och livscykelkriterier. Man använder en trafikljusmodell. Nu arbetar man även för att inkludera bedömning av sociala frågor i produktionen och 2016 lanserades kriterier för social hållbarhet.

Kriterierna har som syfte att bidra till en förbättrad situation för de arbetstagare som producerar byggvaror runtom i världen och premiera de byggvaror som produceras under schyssta arbetsvillkor, med respekt för mänskliga rättigheter. Det är också tänkt att vara ett verktyg för aktörer i bygg- och fastighetsbranschen börja ställa sociala krav i byggprojekt och göra det möjligt för dem att välja leverantörer som visar att de har tar socialt ansvar.

Kriterierna bygger på ILO:s kärnkonventioner och internationellt erkända mänskliga rättigheter och förväntningarna som finns på leverantörerna är i linje med FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter.

Leverantören har möjlighet att redovisa sitt arbete med social hållbarhet via en webbaserad självskattningsenkät (**Byggvarubedömningens (BVB) självskattningsenkät**) som utgår från kriterierna. I enkäten uppger leverantörer som har produkter registrerade i BVB:s databas hur långt de kommit i sitt arbete med social hållbarhet, både inom den egna organisationen och i produktens leverantörsled.

Enkäten finns även tillgänglig i wordformat på BVB:s hemsida om man som aktör i bygg- och fastighetsbranschen vill få en bild av vilka frågor som ställs och vill börja ställa krav kring social hållbarhet.

6 VERKTYG: FÖLJ UPP

Kravställandet lägger grunden till våra förväntningar på leverantörernas arbete med sociala krav. Tyvärr garanterar kravställande dock inte ett faktiskt arbete med frågorna, utan det finns många fall som visar på att arbetet brister, trots tydliga krav.

Ställer man många och höga krav är det ett omfattande arbete att följa upp dessa. Att ha full kontroll över hela leverantörskedjan är omöjligt av praktiska, tids- och resursmässiga skäl. Man måste börja med att välja och prioritera vad man ska titta på i uppföljningen. Valen bör baseras på resultatet från riskanalysen där man får börja med de risker som man bedömt som störst och/eller viktigast för projektet (se kapitel 4). Om man i projektet även har omsatt riskanalysen till kravställning blir det naturligt att följa upp på dessa krav.

Uppföljning av hållbara leverantörskedjor kan avse både konsulter och entreprenörers arbete med frågan och även granskning av arbete med sociala och etiska risker vid materialframställning hos materialleverantörer och tillverkare. Vid uppföljning av konsult eller entreprenör är fokus på hur arbetet med hållbara leverantörskedjor ser ut genom att granska rutiner och processer som finns för att minska risker nedåt i leverantörsledet. För uppföljning av materialleverantörer kommer uppföljningen mer att handla om förhållandena i produktionen. Det kan dock bero på vilken typ av verksamhet som leverantören har om det är relevant att ha ett tydligt fokus på de faktiska förhållandena i produktionen.

Några förutsättningar för att lyckas med uppföljningsarbetet är:

- ✓ Genomförd riskanalys
- ✓ Uppföljningsbara krav som tydligt anger att kontroll måste accepteras av leverantören
- ✓ Förbereda aktör för uppföljning och hitta rätt mottagare
- ✓ Avsätta tid och resurser för uppföljning

6.1 UPPFÖLJNINGSMETODER

Uppföljningen i anläggningsprojekt kan ske centralt i en organisation eller på projektnivå. Beroende på vilken nivå det sker på och om det sker inom ramen för LOU eller inte har dessa uppföljningar olika fokus. På central nivå följer man upp leverantörer som man har löpande affärer med eller långa avtal. Ibland ska leverantörerna rutinmässigt godkännas innan affärer kan ske och då ingår ibland deras arbete med sociala och etiska frågor. I andra fall följs de upp som ett led i beställarens revisionsprogram.

I det enskilda projekt har man inte lika långsiktiga relationer med leverantörer, vilket begränsar tiden för att genomföra uppföljningen. Men det kan ändå finnas särskilt riskfyllda material som köps in för projektet som bör följas upp. Detta gäller både för uppföljning av aktörers arbete och hur beställarkraven kring ansvarsfulla materialval förs vidare samt för uppföljning av sociala och etiska aspekter i tillverkningen av material.

Om uppföljningen sker centralt eller på projektnivå främst beror på vem

VERKTYGSLÅDAN

CSR-kompassens frågeformulär till

leverantören – Ett frågeformulär för uppföljning finns tillgängliga på svenska och engelska och kan laddas ner från hemsidan. Det finns **förklaringstexter** till enkäten samt en **bedömningsmall**.

CSR-kompassen har dock funnits ett tag och det pågår ett arbete med att se över innehållet och flytta över relevant information till Upphandlings-myndighetens hemsida. Exakt var det kommer hamna är i dagsläget inte klart.

som är ansvarig för avtalet, men också hur den organisation som ska följa upp är rustad för uppföljning. I vissa organisationer finns det väldigt begränsade resurser för denna typ av frågor på central nivå, och då kan det behöva drivas inom varje projekt. I andra organisationer har man en bättre beredskap för driva arbetet på en central nivå. Det underlättar och effektiviserar arbetet om det finns stöd och processer centralt från organisationen, men då vissa risker är projektspecifika bör det ske en samverkan mellan stab och projektnivå. Det är vanligt att projektmedarbetare inte har kompetens och tid att själva genomföra uppföljningsarbete, vilket också ger anledning till samverkan. Sammanställning av resultat från uppföljning och spridning av erfarenheter ger effektivisering och man slipper uppfinna hjulet varje gång.

För att lyckas med uppföljningen, oavsett metod, är förberedelse inför uppföljningen viktigt. Det gäller både förberedelse för den part som ska följa upp, genom att fundera igenom vilken/vilka metoder som är lämplig utifrån tid, risk och resurser, men även att förbereda den leverantör som ska granskas. Det kan behövas tid för att hitta rätt person/personer som ska delta vid revisioner eller svara på enkäter.

Inför uppföljning bör man förklara för den aktör som ska genomgå uppföljningen vad det är man ska följa upp och även varför man gör uppföljningen. Transparens och kommunikation är viktiga faktorer för att bygga upp en bra relation och erhålla ett bra resultat. Det är också bra att beskriva vilka sakfrågor som ska följas upp så att mottagaren ska kunna avgöra att rätt personer finns tillgängliga under uppföljningen.

Det finns flera olika metoder för att följa upp konsulter, entreprenörers eller materialleverantörers arbete med hållbara leverantörskedjor. Vissa sätt är mer omfattande och resurskrävande än andra. Nedan följer en beskrivning av några olika sätt. Dessa är inte helt fristående utan kan kombineras efter behov för att ge en mer täckande helhetsbild.

6.1.1 Enkäter

Uppföljning genom att be leverantören att fylla i en enkät kan vara ett kostnadseffektivt sätt att genomföra uppföljning på. Ofta sker det genom att leverantören får en färdig mall och fyller i denna på egen hand. Enkäten skickas tillbaka för bedömning efter en tid.

En fördel med arbetssättet är att det inte kräver tid och resurser för att resa och träffas och har man en färdig mall kan denna ofta användas på flera konsulter eller entreprenörer mellan projekt eller på flera olika materialleverantörer till ett och samma projekt. Uppföljningen kan göras på flera leverantörer och ger då en bas att jämföra prestandan hos leverantörerna.

Nackdelar med metoden kan vara missförstånd vid tolkning av frågor eller att svaren är svårbedömda. Frågorna kan vara komplexa och det krävs kanske flera olika personers kompetens för att få svar. En stor risk vid enkätsvar är att det är svårare att få sanningsenliga svar, än till exempel vid ett platsbesök.

Tillförlitligheten i resultatet är därför osäkert och det kan vara svårt att göra en bedömning utan att ha en dialog med leverantören om frågorna. Tittar man endast på enkätsvaren krävs därför en viss kompetensnivå och vana inom området vid bedömning för att man ska få ett lyckat resultat av uppföljningen.

LÄS MER

Sveriges Landsting & Regioners Vägledning Uppförandekod för leverantörer

innehåller ett antal frågor som de anser bör ställas till leverantörer vid uppföljning. Kopplat till frågorna finns även information om varför frågan är relevant, vilken typ av dokumentation som kan styrka arbetet med frågan, kriterier för vad som måste ingå i arbetet samt hur man bedömer svaren. Genom att plocka ut frågorna ur vägledningen har man en färdig mall som kan skickas till leverantören.

6.1.2 Dialog kring uppföljning av hållbara leverantörskedjor

Vid uppföljning är det inte ovanligt att leverantörer känner en viss oro inför att bli granskade. Är det dessutom ett nytt område, vilket arbete med sociala och etiska krav är för många, kan det finnas osäkerheter kring vilka förväntningar som finns och vad man som kravställare tittar efter. Denna osäkerhet kan leda till problem som att leverantören inte vågar erkänna brister i arbetet eller okunskap om vad som krävs. Att som kravställare kunna se igenom papperstigrar är inte alltid lätt och kräver att man själv har en viss kunskap om riskerna.

För att motverka dessa problem är det bra om man kan skapa en dialog kring arbetet med sociala och etiska risker i leverantörskedjan. Skillnaden mellan revision och dialog är att kraven redan finns på plats inför en revision och båda parter har genom detta en tydlig bild av vad det är som man ska följa upp på. Om det är nya typer av krav eller finnas en osäkerhet kring vilken nivå kraven bör läggas på kan det genom dialog vara enklare att resonera tillsammans kring hur man bör arbeta med dessa frågor. Det är lättare att hamna på samma nivå och att undvika missförstånd. Som beställare kan man förklara sina krav och de förväntningar, på kort och lång sikt, som finns på rutiner, processer och åtgärder för leverantören. Det är dock alltid bra att ha avtalskraven och frågor utifrån dessa att utgå ifrån. Dialog kan med fördel kombineras med andra typer av uppföljning, till exempel enkäter eller skrivbordsrevision.

6.1.3 Skrivbordsrevision

Skrivbordsrevision innebär en revision utan platsbesök. Ofta inleds revisionen med skriftliga frågor eller en enkät och man begär dessutom in stickprov på relevanta styrande och redovisande dokument. Några exempel på relevanta dokument som kan begäras in är uppförandekod, externa revisionsrapporter och andra dokument som beskriver rutiner kring hur arbetet med riskanalyser och leverantörsbedömning, kravställning, uppföljning samt avvikelsehantering nedåt i leverantörsledet sker.

Efter dokumentgranskning kompletterar man ofta informationen med intervjuer med relevanta personer. Gäller uppföljningen en materialleverantör eller tillverkare kan roller från organisationen till exempel vara hållbarhetschef, HR eller andra centrala funktioner. För revision av konsulter eller entreprenörer kan lämpliga roller från projektet vara projektledare/platschef, miljöspecialist/miljösamordnare/hållbarhetsansvarig, inköpsansvarig och upphandling.

Vid bedömningen tittar man efter om det finns ett systematiskt arbetssätt hos leverantören eller ej. Om rutiner saknas och brister upptäcks i första led ökar risken för att kraven inte uppnås längre ner i leverantörskedjan. Skrivbordsrevision kan användas som ett första steg för att avgöra om man ska göra en stickprovskontroll av kraven för vissa produkter eller hos vissa underleverantörer, det vill säga en full revision.

Fördelen med skrivbordsrevision är att metoden ger ett mer underbyggt resultat jämfört med en enkät, och är inte lika tids- eller resurskrävande som en platsrevision. Platsrevisionen ger dock ett lite tillförlitligare resultat.

Revision är viktigt för att det är då det tvärfunktionella möts och man samlar kompetensen. Övergripande frågor diskuteras och på så sätt får man spridning i organisationen

– kommentar från testprojekt

LÄS MER

SA 8000 fokuserar på revisioner för arbetsrättsliga förhållanden. Standarden har tagits fram i samverkan mellan näringsliv, fackföreningar och ideella organisationer används i över 3 700 fabriker i 69 olika länder och 65 sektorer. Den är en etablerad och generell standard som passar många typer av tillverkande verksamhet. Standarden och revisionsmetodiken är certifierbar.

ISO 19011 Guidelines for quality and/or environmental management systems auditing är en övergripande standard för revisioner inom kvalitet och miljö men kan även användas för annan revision.

6.1.4 Revision av tillverkning

En revision innefattar både inspektion, intervjuer och dokumentgranskning. Platsbesöket innebär en kontroll av efterlevnad av krav på till exempel säker arbetsmiljö och arbetstider via stickprov och man inspekterar förhållandena i eventuell produktion. Metoden ger därför ett tillförlitligare resultat, men har ändå sina begränsningar eftersom det är en ögonblicksbild av verksamheten. Under en revision brukar man förutom att intervjua ledningen, även intervjua fackligt aktiva och medarbetare, och får då en bild av arbetet och situationen från flera håll.

Nackdelen med revisioner är att de är relativt kostsamma och tidskrävande för både kund och leverantör. Genomförs revisioner i andra länder krävs både språklig kompetens och kunskap om nationell lagstiftning samt kulturella skillnader för att få ett så gott resultat som möjligt.

Som stöd kring förfarandet under revisioner finns ett antal standarder. Standarderna beskriver bland annat faktorer som avgör hur omfattande revisionen bör vara i antal stickprov och dylikt. Exempel ges även på redovisande och styrande dokument som är av intresse att granska.

Vid revision av tillverkning finns det möjlighet att lägga fokus på hur de faktiska arbetsrättsliga förhållandena ser ut i leverantörskedjan, det vill säga det som bör vara effekten av våra processer och rutiner kopplat till området. Verkar man längre upp i leverantörskedjan är fokus snarare på hur arbets sättet ser ut och hur kraven förs vidare. Något som man ofta trycker på när man ska bedöma om aktören har hanterat risken eller ej är om det finns ett systematiskt arbetssätt kring frågan. Ett systematiskt arbete definieras enligt Byggvarubedomningens kriteriedokument för social hållbarhet som följande:

Det händer att leverantörer inom anläggningsbranschen inte förväntar sig granskning, trots att de har skrivit under kundens uppförandekod och genom anbudet godkänt uppföljning. Detta tyder på att uppföljning av de krav vi ställer i avtalen inom detta område ännu inte hör till vanligheterna i branschen.

Systematiskt arbete:

Att som leverantör bedriva ett systematiskt arbete med mänskliga rättigheter innebär kortfattat att leverantören har rutiner och processer på plats för att kunna identifiera, undvika och förebygga, begränsa samt redogöra för hur de åtgärdar en påverkan på de mänskliga rättigheterna som sker i anslutning till produktens tillverkning. Mer specifikt innebär systematiskt arbete följande:

- ✓ Företaget har gjort publikt åtagande att respektera mänskliga rättigheter och minimera miljöpåverkan (t.ex. genom policy eller uppförandekod)
- ✓ Företaget har processer och rutiner för att identifiera, förhindra och förebygga, begränsa och redogöra för hur de åtgärdar en påverkan eller risk.
- ✓ Företaget arbetar för att på olika sätt se till att gottgöra konstaterad negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna som det självt orsakar eller bidrar till.

Grundläggande för ett systematiskt arbete är att göra en konsekvensanalys i syfte att förstå risken för att verksamheten orsakar, bidrar till eller är kopplad till en negativ påverkan på mänskliga rättigheter. Utifrån denna analys kan arbetet med att förhindra och begränsa denna påverkan planeras, genomföras och följas upp.

6.1.5 Samverkan kring uppföljning

Ett sätt att underlätta i uppföljningen är att samverka med aktörer kring uppföljning. På så sätt delar man på kostnaden och tiden för genomförandet. Samarbetet kan se olika ut, ibland rör det sig om en gemensam databas med leverantörsdata, i andra fall finns en gemensam uppförandekod, certifiering eller gemensamma initiativ för att till exempel utbilda leverantörer.

Några exempel på gemensamma initiativ är BSCI (Business Social Compliance Initiative) och Sedex (en databas och en Best practice metodik för revision mot Ethical Trade Initiatives uppförandekod). Det finns även specifika system, till exempel elektronikbranschens EICC, leksaksbranschens ICTI och konfektionsbranschens SAC. Gemensamt för dessa system är att de bidrar till ökad transparens och samverkan kring leverantörsfrågor, och att dessa frågor blir mindre konkurrensbetonade.

Stora aktörer i Sverige är ofta ganska små aktörer vid inköp hos materialleverantörerna då de verkar på en global marknad. En viktig fördel med att gå samman är därför att man tillsammans får större påverkansmöjligheter både på leverantörer men också på de samhällsinstitutioner som krävs för att arbeta med förbättringar på en samhällelig nivå. Samtidigt riskerar ägandeskapet för frågorna att gå förlorade när det finns en mellanhand som sköter uppföljningen.

Kontroller och revisioner kritiserar ibland för att inte ge tillräcklig förvisning om att en leverantör lever upp till ställda krav. Det finns en risk för falska dokument eller för korrumperade revisorer. En annan aspekt är att revisionsmetodiken och omfattningen inte är tillräckligt för att kunna följa upp alla frågeställningar som kan vara aktuella i relation till en uppförandekod eller goda arbetsförhållanden hos en leverantör. Grundorsakerna till avvikelser ligger dessutom ofta utanför en leverantörs omedelbara kontroll, till exempel fackföreningars ställning eller låga minimilöner i ett land.

Det finns även en del forskning som studerat effekterna av revisioner och som kommit fram till att de är marginella eller obefintliga (*SPERI Global Political Economy Brief No. 1 Ethical Audits and the Supply Chains of Global Corporations, 2016*). Viktigt att poängtera är att revisionerna endast fungerar som en diagnos på problemen. Erfarenhetsmässigt vet man också att det ofta tar tid och envetet arbete för att åstadkomma förändring hos en leverantör. För att komma vidare i arbetet och skapa en faktisk förbättring i leverantörsledet måste det därefter ske en bra hantering av de avvikelser som påträffas och även ytterligare uppföljning av att åtgärderna genomförts.

Leverantören blev förvånad att vi ville följa upp kraven kopplade till sociala och etiska risker, även om krav om arbete med frågan fanns i avtalet

– kommentar från testprojekt

VERKTYGSLÅDAN

Hållbarhetskollen

Kommuner, landsting och deras bolag har möjlighet att gå med i Hållbarhetskollen, som drivs av SKL Kommentus. Man får påverka vilka leverantörer man vill att SKL Kommentus ska revidera och har möjlighet att ta del av revisionsrapporter från leverantörer som har följts upp.

Hållbar upphandling

Nationella kansliet hållbar upphandling verkar för att hitta ett gemensamt arbetsätt för att utveckla arbetet med socialt ansvarstagande i upphandling inom regioner och landsting. Man har pekat ut ett antal **riskområden** och för dessa riskområden finns information som riskanalyser, handlingsplaner, revisionsrapporter och åtgärdsplaner. Materialet som finns tillgängligt kan ge inspiration på upplägg även om riskområdet är ett område man inte är direkt verksam inom.

7 VERKTYG: HANTERA AVVIKELSE

Under en revision brukar det dyka upp någon eller några avvikelser eller områden där man anser att det finns risk för att avvikelser kan inträffa. En avvikelse är något som inte stämmer överens med de krav som ställts. Det är ovanligt att det inte finns några som helst brister. Ser man inga avvikelser bör man därför fundera en extra gång på om resultatet verkligen är rättvisande eller om det är något man har missat.

När avvikelser har identifierats bör dessa hanteras. Information kring hur avvikelser ska hanteras och vilka konsekvenser utebliven handling får skrivs in redan i kontraktsvillkoren (se kapitel 5). Vilken hantering som ska godtas och vilka krav som är lämpliga att ställa på hanteringen beror mycket på om avvikelserna är av mer eller mindre allvarlig karaktär.

Några förutsättningar för att lyckad hantering av avvikelser:

- ✓ Tydlighet om förväntningar på leverantörer
- ✓ Transparens och dialog
- ✓ Uppföljning av genomförda åtgärder
- ✓ Insikt om att det är ett utvecklingsarbete och se till målet om att skapa förbättring i leverantörsledet

7.1 AVVIKELSERAPPORT

Att ta fram en revisionsrapport är ett viktigt steg för att förklara för parten som blir reviderad vad det är som avviker från vad som avtalats. I rapporten kan man ge önskemål kring hur och senast när man önskar se avvikelserna åtgärdade, men ofta åligger det den reviderade parten att ta fram ett förslag till åtgärdsplan som man sedan kommer överrens om gemensamt. Är det avvikelser som ofta uppkommer, till exempel avsaknad av ett visst dokument eller information, kan det för kravställaren vara en fördel att ha funderat igenom hur man helst vill hantera dessa situationer. Vid revisioner av grossister är det till exempel vanligt att det saknas systematik i uppföljningen hos under- eller materialleverantörer samt att tillräcklig kompetens kring risker och kunskap om leverantörskedjan inte finns. Det är också vanligt att kommunikationen nedåt i leverantörsledet brister. Att ha beredskap för att hantera dessa situationer underlättar när man i ett tidigare skede ska kunna avgöra vilken tid och vilka resurser som måste läggas på avvikelsehanteringen samt att snabba beslut kring konsekvenser i samband med detta kan tas.

Även om det är vanligt att leverantörerna ser kraven som en extra kostnad och att det på så sätt kan vara svårt att motivera arbete inom området har det skett en attitydförändring inom socialt ansvarstagande de senaste åren och många organisationer inser att detta är ett område som är viktigt att arbeta med. Svårigheten är dock som tidigare nämnt att få ut arbetet i projekten. Beställarkrav brukar dock inte bli en fråga för diskussion om det finns tydliga krav

kring vilket arbete man förväntar sig och om man efterfrågar bevis på efterlevnad. Det finns ingen anledning att tro att det skulle se annorlunda ut för krav kopplade till hållbara leverantörskedjor.

För uppföljning av tillverkning kan avvikelser snarare handla om direkta kränkningar av mänskliga rättigheter, som tvångsarbete, långa arbetstider eller avsaknad av tillräcklig skyddsutrustning vid utförande av farliga arbeten. Ibland kan detta ske flera led ner i leverantörskedjan, och den tydliga kopplingen till beställarkraven finns inte på samma sätt. Den som ställt kraven står kanske dessutom för en väldigt liten del av tillverkarens försäljning och har inte så stora påtryckningsmöjligheter. För diskussioner kring avvikelser kan man då fokusera på den ekonomiska nyttan som det ofta innebär för materialtillverkaren att arbeta med dessa frågor, som till exempel minskade sjukkostnader eller ökad effektivitet i produktionen.

För att säkerställa att parterna är överens om resultatet efter en revision kan det vara bra om man har en gemensam genomgång av rapporten. Beroende på hur allvarliga avvikelserna är brukar man ge den reviderade parten mer eller mindre tid på sig att ta fram en åtgärdsplan.

7.2 ÅTGÄRDSPLAN

Åtgärdsplanen tas ofta fram av reviderad part, men kravställaren är involverad och ska godkänna att de föreslagna åtgärderna är tillfredställande, ofta via revisorn som genomfört revisionen. Åtgärdsplanen beskriver hur de avvikelser som uppkommit ska hanteras och även tidplan för genomförande. Är det en stor förändring hos reviderad part som krävs kan hanteringen behöva brytas ned i flera steg.

Hur mycket tid som den reviderade parten bör ha på sig beror på avvikelsernas karaktär. Här är det även viktigt att ha en dialog med leverantören. Det är även viktigt att skapa tydlighet kring vilka konsekvenser utebliven handling får.

Precis som det för lyckad kravställning är viktigt att säkerställa att kraven genomförts genom uppföljning är det viktigt för lyckad avvikelshantering att säkerställa att åtgärdsförslagen är implementerade. Någon form av uppföljning av åtgärdsplanen bör alltså genomföras. Beroende på avvikelsernas art kan en ny granskning av dokument eller fotografier vara lämplig uppföljning, för vissa avvikelser krävs återbesök för att säkerställa att avvikelserna är åtgärdade. Om avvikelserna ej hanteras bör det få konsekvenser för leverantörerna så att arbetet och kraven kopplat till hållbara leverantörskedjor ska tas på allvar.

7.3 KONSEKVENSER

Vilka konsekvenser avsaknad av åtgärd för avvikelser får beskrivs ofta i avtal, se till exempel avsnitt 5.1.2. Det är därför viktigt att man redan i avtalsskedet tänker på vilka scenarion och avvikelser som är troliga och vilka konsekvenser man är beredd på att genomföra. Är enda möjliga konsekvensen att bryta avtal och handla upp annan konsult eller entreprenör minskar sannolikheten för att man går vidare med några konsekvenser då det är en mycket kostsam process för beställaren. För att hotet om konsekvenser ska vara verkningsfullt krävs det att det ska vara en rimlig åtgärd.

VERKTYGSLÅDAN

Hållbar upphandling

För ett antal riskområden finns exempel på åtgärdsplaner. Efter hand ska arbetsgruppen utöka arbetet och inkludera flera riskområden. I dagsläget är det få områden som känns relevanta för anläggningsbranschen, men materialet som finns tillgängligt kan ge inspiration på upplägg även om det är ett område man inte är direkt verksam inom.

Handledning för åtgärder och rapportering vid avvikelser från SKI:s sociala och etiska krav från SKL

Kommentus ger exempel på åtgärder för avvikelser som hittas vid stickprovsrevisioner hos tillverkare samt rimliga tidsramar för olika avvikelser. Handledningen har fokus på kränkningar av mänskliga rättigheter och arbetsförhållanden i tillverkning kopplat till ILO:s kärnkonventioner. Dokumentet ger därför främst stöd vid uppföljning av materialtillverkare och inte avtalsuppföljning eller uppföljning av rutiner hos leverantörer som konsult och entreprenör.

7.3.1 Viten

En konsekvens är viten, vilket innebär att leverantören får betala en viss summa pengar om avvikelser inte hanteras. Fördelen är att ekonomiska incitament ofta prioriteras, och att arbetet får ett direkt ekonomiskt värde. Viktigt att tänka på här är dock att lägga sig på rätt nivå kostnadsmissigt. Är viten satt på en för låg nivå kan leverantören tycka att det är lättare att ”köpa sig fri” än att arbeta med dessa frågor.

7.3.2 Frysa avtal

Frysande av avtal är främst en relevant åtgärd när det finns ett avtal för upphandlad leverantör för en tjänst eller vara som gäller under en längre tid. I anläggningsprojekt handlas leverantörer ofta upp och avtal skrivs per projekt och en åtgärd som frysande av avtal är därför svårt. Konsekvensen skulle eventuellt kunna vara en möjlighet om man har ett ramavtal med återopade av optioner för olika anläggningsdelar.

7.3.3 Häva avtal

Hävande av avtal innebär att man helt avslutar samarbetet med konsulten, entreprenören eller tillverkaren. Det är som tidigare nämnt en mycket kostsam och tidskrävande process, särskilt vad det gäller konsult och entreprenör. Det hör därför inte till vanligheterna och det krävs därför väldigt allvarliga problem för att gå vidare med ett hävande av avtal.

Nedan ges ett exempel för olika typer av avvikelser och tillhörande konsekvenser som den etiska samarbetsgruppen för natursten har som utgångspunkt för avvikelshantering.

Område	Grad	Åtgärd
Barnarbete	Mycket allvarlig	Antal hävs/ej godkänd stenleverantör/produktion
Tvångsarbete: allvarlig form såsom ID-kort fräntas anställda	Mycket allvarlig	Antal hävs/ej godkänd stenleverantör/produktion
Hälsa och säkerhet: om stor risk för skada eller bestående men, (t ex skyddsutrustning finns ej, risk för höga fall, höga koncentrationer av damm, risk för elskador)	Allvarlig	Krav på förbättringsplan och ny inspektion inom 3 månader. Vite 50 kkr om ny inspektion ej genomförs eller om inga förbättringar
Mer än 10 avvikelser inom hälsa, säkerhet, löner, arbetstider och dokumentationer	Allvarlig	Krav på förbättringsplan och ny inspektion inom 3 månader. Vite 50 kkr om ny inspektion ej genomförs eller om inga förbättringar
Mindre än 10 avvikelser (och inga avvikelser inom barnarbete, tvångsarbete, grundläggande hälsa och säkerhet)	Måttlig	Krav på förbättringsplan och ny inspektion inom 24 månader.

Tabell 2 Avvikelsehantering av etiska krav på natursten

7.4 MÅLET OM REELL FÖRBÄTTRING I LEVERANTÖRSKEDJAN

Vilken konsekvens som man bedömer som lämplig beror på karaktären av avvikelser. Är det mycket allvarliga avvikelser som ej hanteras är det såklart viktigt att markera i handling att det strider mot synsättet om att hållbara leverantörskedjor är viktigt och att kränkningar av mänskliga rättigheter är oacceptabelt.

Idag fokuserar man dock allt mer på att samarbeta med leverantörerna för att lyfta arbetet, istället för att bryta kontrakt. Även om det kan kännas märkligt och kanske riskfyllt ur ett mediaperspektiv att samarbeta med leverantörer där man vet att det finns problem är det viktigt att i detta sammanhang att tänka på att målet för arbetet är att åstadkomma förbättring i leverantörsledet. Vi bör därför välja den konsekvens som vi tror har störst möjlighet för att åstadkomma detta. Visar det sig efter en tid att leverantören inte har en verklig ambition att genomföra förbättringar kan det vara bäst att sluta göra affärer med just denna leverantör och satsa på andra leverantörer.

Även om man i anläggningsbranschen har en bit kvar inom området hållbara leverantörskedjor så finns det erfarenheter från andra branscher som visar på att arbetet med kravställning, uppföljning av avvikelsehantering gör skillnad. I rapporten [Agents For Change](#) från Swedwatch har man följt upp leverantörer av kirurgiska instrument, kyckling samt kaffe. Vid en första revision såg man bland annat problem kring de arbetsrättsliga förhållandena, såsom mycket låga ackordslöner, barnarbete samt avsaknad av skyddsutrustning vid farliga arbetsmoment. Man ställde efter detta krav och arbetade tillsammans med leverantören och tog fram en åtgärdsplan för att verka för skillnader. Vid nästa uppföljning fanns det fortfarande stora problem, men inom många av områdena kunde man ändå se en förbättring. Man utförde jämförande revisioner i fabriker som inte var underleverantörer och såg att där var arbetsförhållandena motsvarande de som upptäcktes på första revisionen. Slutsatsen från rapporten är att effektiv implementering av krav måste föregås av en produktspecifik riskanalys, att kontinuerlig uppföljning är nödvändigt och att tydliga krav i upphandling kan skapa positiv förändring i leverantörsledet.

7.4.1 Case – TFT Responsible Stone Programme

TFT Responsible Stone Programme är ett initiativ vars främsta syfte är att bidra till förbättringar i leverantörskedjan genom att vara en bro mellan revisioner och samverkansprojekt. Tillsammans med inköpande bolag, importörer och producenter arbetar man därför för att specifika leverantörer ska genomföra förbättringar i sin verksamhet. Det finns program främst inom olika typer av livsmedel, men också för trä och sten.

Leverantörerna som TFT arbetar med gällande stenprodukter finns för närvarande i Kina, Indien och Vietnam. TFT arbetar inte med en specifik uppförandekod, utan anpassar riktlinjerna efter bransch. För sten finns tre nivåer som leverantörerna kan uppnå. Den första är en grundnivå som till exempel att leverantören ska lämna transparent information om sin egen leverantörskedja, ha ett systematiskt arbetsmiljöarbete, inte utnyttja barn- eller tvångsarbete, registrera arbetstid och ha alla papper på plats kring anställningar. Initialt görs en revision för att identifiera status hos leverantören. TFT bistår sedan leverantören i att implementera åtgärder för identifierade avvikelser, prioritera bland åtgärder och följer regelbundet upp arbetet både lokalt hos leverantören och via inköpande företag.

För närvarande arbetar man för att producenter som ingår i programmet ska nå nivå ett, och ett antal är nästan där. Leverantörer erhåller inget certifikat idag, men det är något man diskuterat inom programmet. TFT:s representant menar att ett stort hinder generellt för att arbeta med hållbara leverantörskedjor är den brist på system för information och transparens som råder för sten. Produktionsförhållanden för sten är inte någon stor fråga i konsumentled idag och medvetenheten är relativt låg, även om frågan skulle kunna växa ifall den skulle ges mediauppmärksamhet. Den främsta drivkraften idag är därför de egna ambitionerna och åtagandena som vissa företag aktivt arbetar för att uppnå.

Sociala risker – Sten

Riskerna för negativ påverkan på arbetare i produktionen bedöms vara låga till höga och beror på var stenen brutits och bearbetats. Riskerna för hälsa och säkerhet och undermåliga arbetsvillkor är högre i Kina, varifrån granit ofta importeras till Sverige.

Riskerna för allvarlig negativ påverkan på omgivande samhälle vid produktion av granit bedöms vara låga till höga och beror av var stenen bryts och innefattar till exempel risk för påverkan på försörjningsmöjligheter för kringboende och förflyttningar av människor på grund av gruvverksamhet.

SBUF, 2015, Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen

8 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ETT LYCKAT ARBETE

Det är ett viktigt steg att anta en uppförandekod, men en verksamhet måste göra mer än så för att undvika dåliga förhållanden i leverantörskedjan och för att bidra till förbättringar. Anläggningsprojekt kräver stora mängder byggnadsmaterial. Ofta ser mönstret för anläggningsbranschens material och produkter ut så att de allvarligaste riskerna för kränkningar av mänskliga rättigheter ofta finns där råvaran till produkterna utvinns. En ytterligare svårighet som branschen därför måste hantera är att känna till förhållandena och kunna påverka leverantörer flera led från sina avtalsparter. Det gäller att jobba ihärdigt och konsekvent för att verkligen lyckas påverka sina leverantörer.

Det är inte minst ett arbete internt inom en verksamhet. Olika intressen måste dra åt samma håll genom att affärsansvariga, inköp, projektledare och hållbarhetsspecialister har gemensamma ambitioner och arbetssätt. Det är en utmaning och kanske särskilt i anläggningsbranschen som karakteriseras av projektarbete, tillfälliga konstellationer och olika faser från idé och planering, till projektering och genomförande. Att arbeta på sikt med gemensamma mål och värderingar är också därför en mycket viktig aspekt av arbetet med hållbara leverantörskedjor.

Branschen kan dra fördelar av den starka samarbetskulturen och det engagemang som finns hos många enskilda yrkespersoner för att göra den förändringsresa som krävs för att i högre grad implementera etiska och sociala krav vid inköp.

Checklista för ett lyckat arbete:

- ✓ Uppförandekod riktad mot leverantörer finns, antagen av ledningen
- ✓ Uppförandekoden är kommunicerad och godtagen av leverantörerna
- ✓ Samsyn och gemensam målbild finns inom anläggningsprojektet – både mellan de olika aktörerna och mellan de olika rollerna i projektorganisationen
- ✓ Kompetens och resurser finns i projektet
- ✓ Kunskap och medvetenhet om risker finns

8.1 ÖVERBLICK HELA KEDJAN

Figuren nedan syftar till att illustrera ungefär när de olika momenten som beskrivs i vägledningen kommer in i ett anläggningsprojekt och vem som bör känna ansvar för olika aktiviteter i olika faser. Det finns även hänvisningar till kapitel i vägledningen där en mer utförlig beskrivning av aktiviteten ges. Figuren är inte representativ för alla anläggningsprojekt, då gränsdragningar för när aktiviteter sker och vem som har ansvar för aktiviteter varierar, men kan användas som en grund som du anpassar till ditt projekt.

Det affärsmässiga värdet av att arbeta med hållbara leverantörskedjor

Arbetet med hållbara leverantörskedjor bidrar till att stärka en organisation på flera sätt som bidrar till en långsiktig ekonomisk hållbar verksamhet och är en del av att utveckla en innovativ och effektiv anläggningsbransch.

- ✓ Bättre kund- och leverantörsrelationer
 - ✓ Stärkt varumärke och ökad trovärdighet
 - ✓ Gemensam utveckling med leverantörer och inom branschen
 - ✓ Förbättrad riskhantering
-

B = Beställare		Ansvar
P = Projektör		Kan åläggas
E = Entreprenör		Berörs
M = Materialleverantör		

	Aktivitet	Läs mer här	B	P	E	M
Planeringsfas	Hållbarhetsambitioner för ett anläggningsprojekt					
	Genomför generell riskanalys per inköpskategori/material/produkter	4.1				
	Besluta om ambitionsnivå	3.2				
	Besluta om ansvarsfördelning mellan beställare och projektör avseende hållbara leverantörskedjor	2 och 4.3				
	Specificera ansvarsfördelning i förfrågningsunderlag och kontraktsskrav	4.3				
	Avsätt resurser för arbetet samt uppföljning	2 och 6				
Projekteringsfas	Diskutera och fördela ansvar och roller i arbetet kring hållbara leverantörskedjor vid startmöte	2				
	Riskanalys					
	Identifiera material i projektet	4				
	Välj modell för projektspecifik riskanalys och riskkategorier	4.1				
	Genomför riskanalys för inköpskategori/material/produkter	4.1				
	Prioritera arbetet baserat på riskanalys och välj lämplig hantering av risker	4.4				
	Diskutera tänkbara avvikelser, oacceptabla avvikelser och konsekvenser villiga att vidta	7.1				
	Ställ krav					
	Utifrån vald riskhanteringsmetod, arbeta in kravställningar i förfrågningsunderlag	5.1.3				
	Kravställ efterlevnad av uppförandekod, även nedåt i leverantörsled	5.1.2				
	Kravställ att uppföljning ska vara möjlig	5.1.2				
	Kommunicera konsekvenser vid avvikelse i förfrågningsunderlag	7.3				
	Följ upp					
	Granska förfrågningsunderlag och säkerställ att arbete med hållbara leverantörskedjor är inkluderat	5.1.2				
	Hållbarhetsambitioner för ett anläggningsprojekt					
Diskutera och fördela ansvar och roller i arbetet kring hållbara leverantörskedjor vid startmöte	2					
Säkerställ efterlevnad av uppförandekod genom att granska beskrivning av processer, stöd och rutiner för arbete med hållbara leverantörskedjor vid materialinköp	5.1.2 och 6.1					
Utförandefas	Riskanalys					
	Identifiera material i projektet	4				
	Genomför riskanalys för inköpskategori/material/produkter	4.3				
	Genomför riskanalys av potentiella leverantörer och underleverantörer	4.2				
	Prioritera arbetet baserat på riskanalys och välj lämplig hantering av risker	4.3				
	Diskutera tänkbara avvikelser, oacceptabla avvikelser och konsekvenser villiga att vidta	7.3				
	Ställ krav					
	Utifrån vald riskhanteringsmetod, arbeta in beställarens och egna kravställningar i kontrakt	5.1.3				
	Kravställ efterlevnad av uppförandekod, även nedåt i leverantörsled	5.1.2				
	Kravställ att uppföljning ska vara möjlig	5.1.2				
	Kommunicera konsekvenser vid avvikelse i förfrågningsunderlag	7.3				
	Följ upp					
	Välj metod för uppföljning av entreprenör, underentreprenör eller materialleverantör	6.1				
	Förbered entreprenör, underentreprenör eller materialleverantör inför uppföljning	6				
	Hantera avvikelser					
Gå igenom avvikelser med reviderad part	7.1					
Ta fram en åtgärdsplan	7.2					
Följ upp implementering av åtgärder	6					
Vidta konsekvenser vid otillräckliga åtgärder	7.3					

9 BILAGA: LISTA ÖVER VERKTYG OCH MER INFORMATION

9.1 VERKTYG

Byggvarubedömningen (BVB) är en digital databas med fokus på miljöbedömning av byggprodukter med avseende på kemiskt innehåll och livscykelkriterier. Man använder en trafikljusmodell. Nu arbetar man även för att inkludera bedömning av sociala frågor i produktionen och 2016 lanserade BVB kriterier för social hållbarhet (**Byggvarubedömningens kriterier på social hållbarhet**).

Kriterierna har som syfte att bidra till en förbättrad situation för de arbetstagare som producerar byggvaror runtom i världen och premiera de byggvaror som produceras under schyssta arbetsvillkor, med respekt för mänskliga rättigheter. Det är också tänkt att vara ett verktyg för aktörer i bygg- och fastighetsbranschen börja ställa sociala krav i byggprojekt och göra det möjligt för dem att välja leverantörer som visar att de har tar socialt ansvar.

Kriterierna bygger på ILO:s kärnkonventioner och internationellt erkända mänskliga rättigheter och förväntningarna som finns på leverantörerna är i linje med FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter.

Leverantören har möjlighet att redovisa sitt arbete med social hållbarhet via en webbaserad självskattningsenkät (**Byggvarubedömningens (BVB) självskattningsenkät**) som utgår från kriterierna. I enkäten uppger leverantörer som har produkter registrerade i BVB:s databas hur långt de kommit i sitt arbete med social hållbarhet, både inom den egna organisationen och i produktens leverantörsled.

För närvarande är det frivilligt att fylla i enkäten och leverantören kommer att kunna ansöka om en formell bedömning av om de lever upp till kriterierna för social hållbarhet från och med halvårsskiftet 2017. Ambitionen är att alla produkter som finns i systemet ska ha en bedömning på social hållbarhet år 2019.

Enkäten finns även tillgänglig i wordformat på BVB:s hemsida om man som aktör i bygg- och fastighetsbranschen vill få en bild av vilka frågor som ställs och vill börja ställa krav kring social hållbarhet.

CSR KOMPASSEN drivs av Upphandlingsmyndigheten. Här finns verktyg, råd och tips för både privat och offentlig verksamhets arbete med socialt ansvarstagande i leverantörskedjan. Det går att läsa om hur man fastställer sin ambitionsnivå och hur man utarbetar en uppförandekod. CSR-kompassen har dock funnits ett tag och det pågår ett arbete med att se över innehållet och flytta över relevant information till Upphandlingsmyndighetens hemsida. Exakt var det kommer hamna är i dagsläget inte klart.

CSR-kompassens frågeformulär till leverantören – Ett frågeformulär för uppföljning finns tillgängliga på svenska och engelska och kan laddas ner från hemsidan. Det finns **förklaringsstexter** till enkäten samt en **bedömningsmall**.

Frågeformuläret innehåller mer övergripande frågor än BVBs självskattningsenkät .

CSR Risk Check – Är ett webbaserat verktyg som har tagits fram på initiativ av den holländska regeringen för att stötta företags riskanalys-process. Genom att välja inköpskategori och land får man en kort rapport över risker i leverantörskedjan och förslag på åtgärder. Analysen bygger på underlag från nära 2000 olika källor. Kategorier som är relevanta för anläggningsbranschen är till exempel: mineraler och skrot, järn, aluminium, bränslen (olja, kol och biobränslen), plast, metallprodukter, kemiska produkter, arbetsmaskiner, transport och logistik samt arkitekturstjänster.

Handledning för åtgärder och rapportering vid avvikelser från SKI:s sociala och etiska krav från SKL Kommentus ger exempel på åtgärder för avvikelser som hittas vid stickprovsrevisioner hos tillverkare samt rimliga tidsramar för olika avvikelser. Handledningen har fokus på kränkningar av mänskliga rättigheter och arbetsförhållanden i tillverkning kopplat till ILO:s kärnkonventioner. Dokumentet ger därför främst stöd vid uppföljning av materialtillverkare och inte avtalsuppföljning eller uppföljning av rutiner hos leverantörer som konsult och entreprenör.

Hållbarhetskollen drivs av SKL Kommentus och är till för kommuner, landsting och deras bolag. Man får påverka vilka leverantörer man vill att SKL Kommentus ska revidera och har möjlighet att ta del av revisionsrapporter från leverantörer som har följts upp.

Hållbar upphandling är ett samarbete mellan Sveriges landsting och regioner. För ett antal riskområden finns exempel på åtgärdsplaner. Efter hand ska arbetsgruppen utöka arbetet och inkludera flera riskområden. I dagsläget är det få områden som känns relevanta för anläggningsbranschen, men materialet som finns tillgängligt kan ge inspiration på upplägg även om det är ett område man inte är direkt verksam inom.

Upphandlingsmyndighetens Kriteriebibliotek Wizard – Kriterierna, i form av miljökrav och sociala krav, finns för ett tiotal produktområden som omfattar 100-tals produkter. Dessa är frivilliga att använda och kraven finns i olika nivåer med tillhörande förslag på verifikat, motiv och bakgrundsinformation. Man kan välja nivå efter ambition och tillgängliga resurser.

9.2 LÄS MER

Action Programme For Responsible Sourcing (APRES) som är ett brittiskt initiativ inom anläggningsbranschen, har tagit fram en skrift: **Guide for Responsible Sourcing** som riktar sig till projektörer (på engelska).

Crossrail – **Ethical Sourcing of Construction Products**, beskrivning av riskanalys samt informationsblad för sex material där man identifierat risker

Risikanalys – **Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen**, SBUF Denna rapport identifierar och analyserar riskerna för sex betydelsefulla material/produktgrupper inom anläggningsbranschen - betong, stål, asfalt, natursten, trä och plastprodukter. Branschrisker och specifika risker kopplat till råvara, material och tillverkning av produkt lyfts fram och kan ligga till grund för prioritering av riskhantering och kravställning mot leverantörer.

BES 6001 The Framework Standard for Responsible Sourcing – En brittisk standard med syftet att tredjepartcertifiera byggprodukter. Standarden tittar på organisationen, leverantörsledet och miljömässiga och sociala aspekter.

CEEQUAL – Certifieringssystem för anläggningsprojekt

HÅLLBAR INFRASTRUKTUR Hållbar infrastruktur är ett samarbete för hållbar utveckling i anläggningsbranschen. Hållbar Infrastruktur är en del av Sweden Green Building Council och drivs av medlemmarna. Här finns information om bland annat hållbarhetsmärkningar i anläggningsbranschen, utbildningar och utvecklingsprojekt.

ISO 19011 Guidelines for quality and/or environmental management systems auditing är en övergripande standard för revisioner inom kvalitet och miljö men kan även användas för annan revision.

SA 8000 fokuserar på revisioner för arbetsrättsliga förhållanden. Standarden har tagits fram i samverkan mellan näringsliv, fackföreningar och ideella organisationer används i över 3 700 fabriker i 69 olika länder och 65 sektorer. Den är en etablerad och generell standard som passar många typer av tillverkande verksamhet. Standarden och revisionsmetodiken är certifierbar.

Socialt ansvarsfull upphandling i EU-kommissionens skrift **Socialt ansvarsfull upphandling – En handledning till sociala hänsyn i offentlig upphandling**.

Sveriges Landsting & Regioners Vägledning Uppförandekod för leverantörer innehåller ett antal frågor som de anser bör ställas till leverantörer vid uppföljning. Kopplat till frågorna finns även information om varför frågan är relevant, vilken typ av dokumentation som kan styrka arbetet med frågan, kriterier för vad som måste ingå i arbetet samt hur man bedömer svaren. Genom att plocka ut frågorna ur vägledningen har man en färdig mall som kan skickas till leverantören.

UN Guiding Principles – Informationsmaterial som ger stöd i tolkningen av the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework. Materialet är på en övergripande nivå och redogör för staters och företags ansvar.

Läs mer om riskanalys och avgränsning av arbetet med hållbara leverantörskedjor i **UN Global Compacts Guide**.

Upphandlingsmyndigheten – Legalt ursprung timmer.

Upphandlingsmyndigheten – Ställ miljö- och sociala krav på rätt sätt.

Upphandlingsmyndigheten – Tillämpningsdokument till upphandlingskriterier för skogsbruk.

Vägledning för etiska krav och uppföljning av natursten.

DENNA VÄGLEDNING är resultatet av utvecklingsprojektet Hållbara leverantörskedjor i anläggningsprojekt. Projektets syfte har varit att identifiera en gemensam målbild och utveckla branschgemensamma synsätt och arbetssätt för hållbara leverantörskedjor i anläggningsbranschen.

Projektet har varit ett samarbetsprojekt i branschen och finansierats av NCC, Peab, Skanska, Trafikverket och WSP tillsammans med bidrag från Svenska Byggbranschens Utvecklingsfond (SBUF). Huvudförfattare till denna vägledning är Sara Hjelm, Rebecca Johansson och Katarina Wärmark, WSP.

Många personer och organisationer har medverkat i projektet och bidragit till resultatet. Vi vill passa på att rikta ett stort tack till finansörerna och till alla personer som har deltagit i arbetet. Ett speciellt tack till de pilotprojekt som medverkat i samband med framtagandet av vägledningen.

Pilotprojekt

Peab
Stockholm Vatten
Trafikverket

Arbetsgrupp

Joakim Suhr, Skanska
Johanna Weckström, Peab
Katarina Wärmark, WSP
Pernilla Löfås, NCC
Rebecca Johansson, WSP
Sara Hjelm, WSP
Åsa Gustafsson, Trafikverket

Styrgrupp

Frida Persson, Trafikverket
Joakim Suhr, Skanska
Ingela Söderlind, Peab
Maria Eriksson, NCC
Stefan Uppenbergs, WSP

